

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

ГОРБАНЬ Річард Анатолійович

УДК 2: 141.144: 111Бар

**ПЕРСОНАЛІЗМ Ч. С. БАРТНІКА: РІЗНОАСПЕКТНИЙ
ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС БУТТЯ ОСОБИ**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі філософії та історії релігії Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Яроцький Петро Лаврентійович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України, провідний
науковий співробітник відділу філософії та
історії релігії Відділення релігієзнавства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Васильєва Ірина Василівна,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, завідувач
кафедри філософії, біоетики та історії медицини

доктор філософських наук, доцент
Гаврилюк Тетяна Вікторівна,
Національна академія статистики, обліку
та аудиту, завідувач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін

доктор філософських наук, доцент
Шепетяк Олег Михайлович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри філософії

Захист відбудеться 28 вересня 2018 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 21 серпня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук, доцент

О. В. Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність комплексного дослідження персоналізму як філософсько-релігійного дискурсу буття особи пов'язана з кількома важливими аспектами соціально-культурної сфери сьогодення: 1) потенціалом персоналістичної філософсько-релігійної думки у формуванні соціально-культурних цінностей нової технотронної цивілізації, а також у формулюванні концепцій, здатних протистояти деструктивним інтенціям сучасності, процесам дегуманізації, деперсоналізації, знецінення особи та постантропологічним реїстичним тенденціям у гуманітарній сфері; 2) програмою католицького оновлення, яка на початку XXI ст. набуває все більших масштабів, охоплюючи не лише релігійну площину, а й соціальний, культурний і політичний виміри нинішнього глобалізованого світу, а також суттєвою для подальшого культурного й політично-економічного розвитку суспільства соціальною доктриною сучасної Церкви; 3) залученням теоретичних і методологічних засад персоналізму у різні сфери сучасного соціально-культурного життя України та екуменічним характером персоналістичного вчення, актуальним у плані розбудови Української помісної Церкви; 4) теоретичним і практичним внеском Ч. С. Бартніка у становлення і розвиток Української помісної Церкви, її ідентичності й партикулярності, а також іншими значимими факторами соціально-культурного розвитку сучасності. У цьому ракурсі опрацювання проблемного поля персоналістичного дискурсу, зокрема аналіз концепцій представників християнського персоналізму, до яких належить польський філософ і теолог Бартнік, відповідає найважливішим потребам нової епохи та виявляється одним із провідних і перспективних напрямків філософських, релігієзнавчих і богословських досліджень у контексті українського наукового простору, адже в Україні пріоритетність подібного напрямку наукових досліджень має беззаперечне практичне значення у площині державотворення. Останніми роками вітчизняними науковцями наполегливо порушується питання про необхідність формування духовних основ національної ідеї й ідеології, розбудованих на антропоцентричних цінностях, спільних для європейської й української культур, філософсько-релігійні засади яких і пропонує персоналізм. Така аксіологічна орієнтація в державотворчій, культурно-освітній, педагогічній, законодавчо-правовій та інших сферах діяльності сприятиме розвитку українського громадянського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою в системі наукових досліджень, які проводяться Відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України з вивчення специфіки релігійного феномену як духовного явища, дослідження його буттєвих основ, праксеологічних проявів і функціональності, співвідношення духовного і соціального в контексті державотворення України, зокрема у зв'язку з розробкою планових тем відділу філософії та історії релігії «Релігійний фактор в культурному просторі сучасної України» (2012–2014 рр., державний реєстраційний номер 0112U008021), «Трансформація функцій релігійних інституцій в процесах суспільних перетворень України» (2015–2016 рр., державний реєстраційний номер 0114U007289); «Релігійний феномен у змінах його структурних складових та перспективах десакралізації» (2015–2017 рр., державний реєстраційний номер

0114U003995) та «Релігійні ідентичності в контексті культурно-цивілізаційного вибору України» (2017–2019 рр., державний реєстраційний номер 0117U002127).

Метою дослідження є з'ясування головних системних компонентів персоналізму Ч. С. Бартніка як логічно обумовленої, чітко структурованої та взаємопов'язаної у своїх елементах цілісності різноаспектного філософсько-релігійного дискурсу буття особи. Такий ракурс дослідження передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати основні напрямки досліджень персоналістичної думки та персоналізму Бартніка філософськими науками, зокрема релігієзнавством, з погляду їх актуальності;
- висвітлити з релігієзнавчого погляду різні підходи до розуміння феномену персоналізму, вироблені науковцями у 1990–2000-х рр.;
- здійснити культурно-історичний огляд національних персоналістичних систем, що постали у філософській культурі кінця XIX – початку XXI ст., зокрема висвітлити генезу українського персоналістичного дискурсу з етнорелігійної позиції та специфіку розвитку польського персоналізму;
- з'ясувати філософсько-релігійний зміст феномена особи та розкрити суть індивідуального, спільного і трансцендентного буття особи в тлумаченні Бартніка;
- охарактеризувати структуру особи в бартніковому різноаспектному філософсько-релігійному дискурсі;
- визначити персоналістичний зміст філософського дискурсу Бартніка в аспекті онтології, космології, соціології, історіософії, культурології та виявити типологічні зв'язки з персоналізмом К. Войтили та вплив цього мислителя;
- виявити персоналістичну основу теологічного дискурсу Бартніка в аспекті антропології, тринітології, хринології, еклезіології, ангелології та космології;
- розкрити концептуальну сутність герменевтики Бартніка як філософсько-релігійного тлумачення буття крізь призму особи та проаналізувати фундаментальні у дискурсі католицького персоналіста категорії цієї науки;
- виокремити новаторський зміст бартнікової концепції персоналізму.

Об'єктом наукового дослідження є філософсько-релігійний доробок Бартніка, **предметом** – філософська і релігійна специфіка бартнікового персоналізму як системного різноаспектного дискурсу буття особи.

Методи дослідження. Концептуальне дослідження персоналізму Бартніка в аспекті філософських і релігійних поглядів мислителя на буття особи спирається на багатодисциплінарний характер академічного релігієзнавства як сфери гуманітарного знання, тому здійснюється у площині різних ділянок, що входять до його структури, передусім це антропологія, філософія і феноменологія релігії, культурологія, соціологія, етнологія, історія й історіософія релігії, герменевтичне і компаративне релігієзнавство, а також певною мірою богослов'я, яке останнім часом вводиться в наукове коло вітчизняної релігієзнавчої науки, не лише працюючи з нею в одному предметному полі, а й засвоюючи її методологічні засади. Багатополюсний і комплексний характер означеної проблеми вимагає поліметодичного підходу до її опрацювання. У підґрунті розвідки закладено традиційну методологію, вироблену в Україні національною релігієзнавчою

школою, представники якої впродовж кількох десятиліть напрацьовують методи релігієзнавчого дослідження у своїй практичній діяльності, удосконалюючи та розширяючи можливості релігієзнавчих наукових студій, зокрема, йдеться про дослідження теорії релігії, її історії, етнології та функціональності такими вченими як А. Арістова, О. Бучма, І. Васильєва, Т. Гаврилук, О. Горкуша, В. Єленський, В. Климов, І. Козловський, А. Колодний, Л. Конотоп, П. Кралюк, В. Литвинов, І. Остащук, П. Павленко, О. Саган, Л. Филипович, Є. Харьковщенко, З. Швед, В. Шевченко, О. Шепетяк, О. Яроцька, П. Яроцький.

Передусім це принципи об'єктивності, історизму та системності, що становлять методологічну базу наукового пізнання, обов'язковим є застосування спеціальних принципів українського академічного релігієзнавства, таких як дуальність, загальнолюдськість, позаконфесійність, толерантність, оскільки в їх системному підході реалізується розгляд персоналізму Бартніка як логічно обумовленої, чітко структурованої та взаємопов'язаної у своїх елементах цілісності різноаспектного філософсько-релігійного дискурсу буття особи. Особливе значення в процесі дослідження доктрини католицького філософа і богослова має принцип плюралізму, який, на думку А. Колодного, санкціонує повне і рівне право в пізнанні релігійних феноменів різних теорій, учень, ідей. Для виокремлення складових структури та визначальних філософсько-релігійних засад персоналістичного дискурсу Бартніка використано прийоми наукового узагальнення, притаманні водночас емпіричному і теоретичному рівням пізнання, серед яких: спостереження, абстрагування і порівняння, аналіз і синтез, індукція і дедукція, принцип єдності історичного та логічного, а також способи дослідження, характерні для теоретичного аналізу, а саме: сходження від абстрактного до конкретного, теоретичне моделювання, аксіоматичний метод та ін. Об'єднання кількох наукових парадигм дозволило висвітлити персоналістичну концепцію Бартніка в історично-культурному контексті становлення та розвитку персоналістичної думки в її філософському і релігійному аспектах. Історико-порівняльний аналіз дозволив розкрити специфіку персоналістичного визначення католицьким філософом особи, буття, світу, суспільства, історії, культури, з'ясувати оригінальність бачення польським мислителем цих феноменів і виявити міру впливу на його погляди теологічного персоналізму К. Войтили у третьому розділі роботи. Звернення до структурно-функціонального аналізу дало змогу встановити зв'язки і взаємодію між усіма елементами персоналістичного дискурсу Бартніка, філософськими і богословськими, й описати розуміння філософом таких феноменів як любов, свобода, воля, існування та розкрити суть індивідуального, спільного й трансцендентного буття особи в бартніковій інтерпретації. Огляд наукової літератури й аналіз текстів Бартніка ґрунтується на узагальненні аналітичного й компаративного методів, методологічних принципів доповнюваності, когерентності, відповідності; у дослідженні філософського матеріалу задіяно методи символіко-екзистенціального, феноменологічного, герменевтичного, філологічного аналізу.

Наукова новизна дослідження. Дисертація є першою в українському і польському релігієзнавстві комплексною розвідкою бартнікового персоналізму, в якій на підставі аналізу його структурних компонентів: 1) визначено філософсько-релігійний дискурс Бартніка терміном «особоцентричний», адже поряд із поняттям

«особа» в ньому ключового значення набувають міжособові зв'язки-відношення (relatio), якими зумовлене і буття Всесвіту, і буття особи (Божої, людської, ангельської), відтак у дискурсі Бартніка про буття особи вирішується напруженість між теоцентризмом і антропоцентризмом, оскільки у феномені особи знімається протистояння «Бог/людина» – у цьому полягає новаторський зміст бартнікової концепції персоналізму; 2) сформульовано на означення філософії Бартніка дефініцію «філософія особи як аксіологічного зв'язуючого центру буття», яка передає істотну відмінність від філософії К. Войтили, що її суть визначено в запропонованій П. Яроцьким дефініції, «філософія людини як особистості».

Наукова новизна конкретизується в положеннях, які виносяться на захист:

- виявлено й описано підходи до розуміння персоналізму як філософсько-релігійного явища, вироблені науковцями у 1990–2000-х рр.;
- подальшого розвитку набула розробка генези і змісту екзистенційно-софійно-кордоцентричної персоналістичної парадигми в українській філософській традиції та розширено коло представників українського персоналізму завдяки введенню до нього таких філософів як М. Бердяєв і С. Кримський, уперше вказано на роль Бердяєва як посередника між українським і західним персоналізмом, оскільки київський мислитель не тільки акумулював у своїй філософії екзистенційно-софійно-кордоцентричну парадигму, згенеровану етнопсихічними і геокультурними покладами української ментальності й засвоєнням на національному ґрунті окцидентального персоналістичного імпульсу, а й повернув цей запал, насичений і збагачений українською духовною енергетикою екзистенційно-софійного кордоцентризму, західноєвропейській філософській думці;
- висвітлено в національних персоналістичних системах, зокрема американській, українській, французькій, польській, російській, специфіку трактування свободи як способу буття особи;
- уперше виявлено, впорядковано й піддано комплексному аналізу структурні компоненти персоналізму Бартніка як різноаспектного філософсько-релігійного дискурсу буття особи: 1) послідовно розроблену концепцію особи, в якій окреслено індивідуальний, спільнотний і трансцендентний виміри особового буття, а також структуру особи, за допомогою складових якої особа реалізує себе у світі; 2) персоналістичну інтерпретацію буття, світу, суспільства, історії та культури; 3) переосмислення основних розділів християнської теології у світлі системного персоналізму; 4) герменевтику, в якій фундаментальною основою розуміння та інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа;
- встановлено, що філософсько-релігійне тлумачення феномена особи Бартніком включає три буттєві виміри – індивідуальний, спільнотний і трансцендентний, позаяк особовість індивідуальна може формуватися, розвиватися й реалізуватися тільки за умови включення в персональне середовище інших двох рівнів;
- з'ясовано й проаналізовано складові структури особи у філософсько-релігійному дискурсі католицького філософа, зокрема виокремлено та представлено у вигляді класифікації бартнікову типологію любові як головного принципу буття особи, який, маючи одну назву, у своїх конкретних виявах набуває різних форм, і різновиди свободи: 1) свободу дії; 2) моральну свободу; 3) свободу вибору різновиду добра;

- розкрито зв'язок бартнікової концепції спільнотної особи з концепцією комуні К. Войтили та суголосність з ідеями українських персоналістів – філософсько-психологічною концепцією «колективного Я» О. Кульчицького і філософсько-культурологічною концепцією нації як історичної особи С. Кримського;
- у філософському дискурсі бартнікового персоналізму обґрунтовано такі аспекти дійсності, як буття, світ, суспільство, історія і культура через їх зв'язок із феноменом особи як універсальною категорією пізнання, за допомогою якої розкривається їх зміст; у цьому контексті визначено засадничу ідею концепції історії, в якій особа є схемою і категорією історії, а історія – універсальною моделлю існування особи, й акцентовано оригінальність концепції культури як метафори Дерева Життя, в якій розкривається сутність культури, по-перше, як органічного явища, спрямованого на зростання, розвиток і відродження, по-друге, як уособлення трансцендентно-іманентної цілісності особового світу (людського, ангельського, Божого) у його зв'язках-відношеннях (relatio), з якої народжуються плоди – усі культурні здобутки людства;
- розкрито концептуальне підґрунтя теологічного дискурсу персоналізму Бартніка, яким є категорія особи як методологічний, епістемологічний і герменевтичний принцип, що обумовлює структуру Всесвіту й дає підстави розглядати її в перспективі індивідуальної особи та спільноти осіб; доведено, що спроба філософа пояснити християнське вчення у плані ключових його сфер мовою персоналізму, не викривляючи ортодоксального змісту, є демократизацією догми не в розумінні її спрощення, а в значенні осучаснення відповідно до менталітету постіндустріальної епохи і являє собою нову модель науково-богословського дискурсу;
- з'ясовано, що персоналістична герменевтика Бартніка, в якій фундаментальною основою розуміння й інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа, розширює межі традиційної герменевтики; виділено основні різновиди «розуміння» як визначальної категорії бартнікової герменевтики та сформульовано в її межах чотири аспекти проблеми верифікації, пов'язані з прозопоїчною категорією істини.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження можуть бути використані в ході розв'язання наукових і практичних завдань на сучасному етапі розвитку філософії, релігієзнавства, богослов'я та інших наук гуманітарного циклу. Систематизований та узагальнений матеріал щодо філософсько-релігійної спадщини Бартніка може стати основою для подальших наукових розвідок у галузях філософії, релігієзнавства та богослов'я, а також має створити ґрунт для наступного вивчення філософсько-релігійного доробку католицького мислителя українськими науковцями. Узагальнення, зроблені в процесі роботи, можуть прислужитися у справі формування української національної ідеї та державної ідеології на засадах персоналістичного вчення. Також тема і проблематика дисертації сприятимуть розширенню зв'язків з європейським культурним середовищем, зокрема входженню українського релігієзнавства в релігієзнавчий простір країн Східної і Центральної Європи – процесу, який протягом останніх років продуктивно координують співробітники Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Особистий внесок дисертанта. Докторська дисертація є самостійним науковим дослідженням, усі праці дисертанта, опубліковані за її темою, зазначені в анотації й авторефераті, написані без співавторів. Кандидатська дисертація «Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва» була захищена у 2013 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Головні теоретичні положення, висновки і наукові ідеї дослідження обговорювалися на засіданнях Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України та на засіданнях кафедри християнського персоналізму Люблінського католицького університету імені Івана Павла II. Результати дослідження оприлюднені на 23 наукових конференціях:

– *міжнародних*: «Свобода релігії на перехресті епох, країн і культур» (м. Київ, 16–17 вересня 2016 р.), «Суспільні науки сьогодні: Постулати минулого і сучасні теорії» (м. Дніпро, 4–5 листопада 2016 р.), «Розвиток суспільних наук: Європейські практики та національні перспективи» (м. Львів, 23–24 грудня 2016 р.), «Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: Національний і міжнародний аспекти» (м. Монреаль, Канада, 29–30 грудня 2016 р.), Таврійських історичних наукових читань (м. Київ, 27–28 січня 2017 р.), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук» (м. Київ, 3–4 лютого 2017 р.), «Людина, суспільство, політика: Актуальні виклики сучасності» (м. Одеса, 24–25 лютого 2017 р.), «Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 7–8 квітня 2017 р.), «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (м. Львів, 24–25 березня 2017 р.), «Богословські, філософські, економічні та освітні аспекти реформаційних процесів в Європі: минуле і сьогодення» (м. Буча Київської області, 19–20 квітня 2017 р.), «Суспільні детермінанти взаємодій у міжконфесійному просторі України: теорія та практика (до 500-річчя Реформації)» (м. Чернівці, 18–19 травня 2017 р.), «Суспільні науки: Напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 21–22 липня 2017 р.), «Актуальні питання суспільних наук: Наукові дискусії» (м. Київ, 18–19 серпня 2017 р.), «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів» (м. Одеса, 8–9 вересня 2017 р.), «Роль суспільних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення» (м. Дніпро, 15–16 вересня 2017 р.), «Modern methods, innovations and operational experience in the field of social sciences» [«Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері суспільних наук»] (м. Люблін, Республіка Польща, 20–21 жовтня 2017 р.), «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: Національний та міжнародний аспекти» (м. Монреаль, Канада, 30–31 грудня 2017 р.);

– *всеукраїнських*: «Сучасна політична нація: Духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку» (Київ, 15 травня 2014 р.), «Релігієзнавство в Київському університеті: Інституційний та персональний виміри (до 55-ї річниці кафедри релігієзнавства)» (м. Київ, 22 вересня 2014 р.), «Пріоритетні завдання і стратегії розвитку суспільних наук» (м. Запоріжжя, 23–24 грудня 2016 р.), «Філософія. Людина. Сучасність» (м. Вінниця, 4–5 квітня 2017 р.), «Суспільні науки та сучасність: Актуальні питання» (м. Запоріжжя, 25–26 серпня 2017 р.), «Держава і Церква в новітній історії України» (м. Полтава, 25–26 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації відображений у 54 наукових працях, написаних без співавторства, серед яких індивідуальна монографія «Реалістичний універсальний персоналізм Чеслава Станіслава Бартніка», 6 статей у зарубіжних наукових фахових часописах, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 4 – у міжнародних наукових виданнях, 2 – у збірниках наукових праць і 21 публікація матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Структура дослідження обумовлена його метою, основними завданнями і методологією наукового аналізу, розроблена відповідно до типових вимог МОН України і складається із вступу, п'ятьох розділів, двадцяти підрозділів, десяти параграфів, висновків, списку літератури. У *першому розділі* висвітлюється генеза персоналістичної думки та її дослідження у сфері філософських наук сучасного наукового дискурсу Польщі й України. У *другому розділі* з'ясовано зміст філософсько-теологічної концепції особи в персоналістичному дискурсі Бартніка. *Третій розділ* присвячено розкриттю персоналістичного змісту й системного характеру філософських поглядів Бартніка в аспекті онтології, космології, соціології, історіософії, культурології. У *четвертому розділі* виявлено персоналістичну основу теологічного дискурсу католицького філософа-персоналіста в ракурсі християнської антропології, тринітології, христології, еклезіології, ангелології та космології. У *п'ятому розділі* встановлено концептуальну сутність бартнікової персоналістичної герменевтики. У *висновках* узагальнено та концептуалізовано дослідницькі напрацювання.

Список літератури містить 601 позицію. Загальний обсяг дисертації становить 504 сторінки, з них основний текст – 405 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** аргументується актуальність досліджуваної проблеми, формулюються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, визначається його теоретична основа, окреслюється філософський матеріал, що піддавався аналізу, розкривається наукова новизна дисертації, обґрунтовується її теоретичне і практичне значення.

У **першому розділі** «*Персоналізм як системний дискурс філософсько-релігійної думки та об'єкт наукового дослідження*» висвітлюються дослідницькі підходи в сучасному науковому дискурсі щодо опрацювання проблематики персоналізму й генези персоналістичних ідей у філософській і християнській думці, а також процес культурно-історичного становлення персоналістичної течії у філософських традиціях країн євроатлантичного регіону, зокрема Польщі й України.

У **підрозділі 1.1.** «*Персоналізм як дослідницька проблема в українському і польському дискурсах філософських наук*» з'ясовано ступінь розробленості історії розвитку, головних концепцій, філософсько-релігійних і світоглядно-психологічних засад персоналістичного дискурсу, а також змісту і значення філософського доробку представників персоналізму і найперше спадщини Бартніка українськими та польськими науковцями. Персоналістичні ідеї розглядаються вітчизняними дослідниками в контексті не лише філософських наук, а й інших галузей знання, зокрема в педагогіці, правознавстві, літературознавстві, економічних науках. Передусім увага вчених прикута до ключових фігур українського персоналізму – П. Юркевича й О. Кульчицького. Різновекторно опрацьовано спадщину Юркевича

в ракурсі «філософії серця», філософської антропології, філософії релігії, філософії права, філософії мови, педагогіки і психології. У доробку Кульчицького виявлено й окреслено зв'язок проблематики етнології, психології, етнопсихології та філософії з його концепцією українського персоналізму.

Б. Глотов, С. Луценко, В. Плужник, О. Тімченко, Р. Дуйкін, С. Шевченко, І. Матвієнко, О. Шепетяк, Є. Більченко, Є. Козлов, К. Рассудіна, Я. Соболевський, Р. Вербова, В. Пацан розробляють різні аспекти персоналістичного вчення у філософських традиціях країн євроатлантичного регіону. З 2000 р. українські вчені розпочали вивчення філософсько-богословської спадщини польського персоналізму, передусім доробку К. Войтили. Це праці П. Яроцького, А. Колодного, В. Дуйкіна, О. Волинець, М. Кохановської, Н. Якимець, Х. Давидчак, І. Савинської, Б. Бабенка, В. Кравченка, С. Присухіна, О. Шаталовича. Однак у цій царині залишається багато прогалин, серед них спадщина Бартніка, якій у вітчизняній науці присвячено лише релігієзнавчу розвідку Р. Горбаня і підручник догматичного богослов'я П. Василюва. Натомість богословський і філософський доробок Бартніка розглядали в різних аспектах, зокрема персоналістичної проблематики, польські дослідники К. Гуждж, К. Гузовський, М. Антоневиц, К. Вітко, В. Гринда, Ю. Гура, Б. Гацка, Х. Калагасіді, Р. Козловський, Р. Рунковський, М. Трояновський, Д. Хомонтовський, К. А. Пажих-Блякевіч, М. Ковальчик, М. Коше, Я. Стороняк, однак виключно з позиції та методології богослов'я.

У підрозділі 1.2. *«Погляд Ч. С. Бартніка та сучасних учених на генезу персоналістичних ідей у філософській і християнській думці»* з позиції релігієзнавства аналізуються вироблені науковцями у 1990–2000-х рр. підходи до розуміння персоналізму як філософсько-релігійного явища. Стверджується, що в результаті співпраці білоруських, німецьких і російських науковців вироблено позицію, в ракурсі якої розвиток філософської і християнської персоналістичної думки розглядається не в їх органічному зв'язку, а розрізнено, як окремі дискурси, що займаються проблемою людини. Учені вважають, що в процесі становлення персоналізму як самостійної філософської течії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. відбувалося перетлумачення філософами персоналістичного спрямування християнської концепції людини.

Натомість Бартніком запропоновано власну версію генези персоналістичних ідей у філософській і християнській думці, найпоспідовніше викладену в праці *«Персоналізм»* (1995): термінологічне коріння поняття «особа» є давнім і багатоаспектним, оскільки людина намагалася збагнути й окреслити себе як «особу», йдучи різними шляхами мислення. Це відбувалося тому, що феномен особи належить до первинно очевидних категорій як богословської, так і філософської думки. Точність філософських і теологічних дефініцій вказує на піднесення самоусвідомлення, зауваження особливого складу поняття «особа» та на органічний зв'язок і розвиток у цій ділянці філософської і богословської думки, які сприяли розумінню особи як найвищої форми буття – самостійного, розумного, творчого, що відзначається найглибшою іманентністю в собі, водночас трансцендуючи світ, постійно розвивається, насамперед духовно, і стоїть у центрі дійсності.

У концепції українських вчених С. Кримського та Ю. Павленка поява персоналістичної свідомості розглядається як результат духовної трансформації

людства в процесі кризових змін цивілізаційного характеру. Очевидно, що зародження персоналістичного світовідчуження як способу, у який людина сприймає дійсність, і світосприймання як способу, у який людина проявляє свою реакцію на навколишній світ, а відтак становлення персоналістичного світогляду пов'язане зі зміною цивілізаційних парадигм в «осьовий час» між II і I тисячоліттями до н. е. Постання персоналістичної свідомості в цей період зумовлює формування філософського і релігійного світоглядів. Не випадково К. Ясперс висуває концепцію «філософської віри», в якій зазначені світоглядні системи органічно поєднуються, адже і персоналізм як окремий філософський напрямок виростає з цього органічного злиття в процесі кризової зміни цивілізаційних парадигм на межі II і III тисячоліть. Отже, процеси зародження релігії, філософії й особового світогляду не лише збігаються в часі, вони є взаємообумовленими. Якщо Бартнік зосереджується на історії зародження персоналістичної думки за часів античності у Стародавній Греції та Стародавньому Римі, то українські науковці прагнуть висвітлити це явище в значно ширшому часопросторовому контексті й з'ясувати його казуальний аспект, виявити передумови виникнення та глибинні причини персоналістичного світовідчуження і світосприймання. Такий підхід до генези персоналістичної думки дозволяє розкрити закономірний характер зв'язку між філософським, релігійним та персоналістичним світоглядом і дає змогу пояснити актуалізацію персоналістичних ідей і оформлення персоналізму в окремий напрямок напередодні III тисячоліття та набуття ним на початку нової цивілізації в усіх сферах діяльності людини універсального характеру як світоглядної системи, що відповідає найважливішим потребам сучасності.

У підрозділі 1.3. «*Становлення персоналізму у філософській культурі кінця XIX – першої половини XX ст.*» здійснено культурно-історичний розгляд становлення персоналістичних систем на ґрунті національних світоглядів у рамках філософських традицій країн євроатлантичного регіону. Формуючи знання про людину як про особу, що є вихідним пунктом у трактуванні світу, проблематика персоналізму від доби античності перебуває у фокусі філософської думки, проте лише в XIX ст. персоналістичні інтенції починають формуватися в послідовне філософське вчення, в якому проблема особи постає аксіальною, а сама особа виступає єдиною реальністю і найвищою духовною цінністю. У першій половині XX ст. у ході посилення кризових процесів, які охопили євроатлантичний регіон, відбулося становлення персоналізму на ґрунті національних світоглядів у контексті філософських традицій різних країн, що дало змогу говорити про американський, французький, польський, український чи, скажімо, російський персоналізм.

У параграфі 1.3.1. «*Український персоналізм в етнорелігійному аспекті*» доводиться думка: особливий світоглядно-емоційний ґрунт зародження і розвитку персоналістичних ідей в Україні створювала кордоцентрична релігійність українців, яка й згенерувала український варіант християнського персоналізму з екзистенціальним розумінням кордоцентричної любові і кордоцентричної свободи. Проявлення персоналістичних інтенцій спостерігається вже в пам'ятках писемності язичницької доби, однак філософська парадигма постала у філософії Сковороди і являла собою систему взаємообумовлених філософських концептів, серед яких особливого значення набули любов, свобода, софійність, самопізнання,

самотворення, гідність, істина-правда, плюралістична етика, релігійна толерантність, чи екуменізм мислення, Слово-мова, добро, відповідальність особи за власний вибір, щастя. Ці концепти були інтегровані в органічно цілісну «філософію серця» і у філософії наступників Сковороди – П. Юркевича, М. Бердяєва, О. Кульчицького, Б. Кримського постали як інтровертний, екзистенційно-софійно-кордоцентричний персоналізм, що сформувався в результаті тяглості філософської національної традиції, генеза якої відбувається понад півтори тисячі років на підставі світоглядної парадигми української етнокультури, її ключових концептів, а також засвоєння національною філософською думкою персоналістичних інтенцій християнської та європейської філософії. Так, «плюралістична етика» Сковороди, обумовлена визнанням права кожної людини обирати власний індивідуальний етичний шлях, переростає в концепцію ціннісного домобудівництва особи у філософії Кримського, де особливого значення набуває ідея нації як історичної особи, яка підтверджує думку, що будь-яка форма денационалізації за своєю суттю є деперсоналізацією.

У параграфі 1.3.2. *«Становлення і розвиток польського персоналізму»* з'ясовано, що в Польщі створено повноцінну послідовну персоналістичну систему, пов'язану насамперед з католицьким християнським персоналізмом і репрезентовану передусім у релігійній філософії представників Люблінської школи: В. Граната, К. Войтили, Ч. С. Бартніка. Значний вплив на розвиток польського персоналізму мали ідеї Томи Аквінського, Е. Муньє, Ж. Марітена, Р. Інгардена. Польські філософи, спираючись на метафізичні ідеї істини, добра, краси, свободи, людського досвіду пізнання дійсності, створюють філософсько-богословський образ людини як особи і персоналістично обумовленого світу, історії, суспільства. В їх інтерпретації особа виступає головним об'єктом дослідження і методологічним інструментом розуміння дійсності, а також мірою буття, оскільки йдеться не тільки про особу людини, а й про тринітарну особу Бога. Важливою ознакою особи є свобода, яка конкретизується в особі, стаючи в ній властивістю буття, вона виступає основою структури особи, створюючи можливість робити вибір, управляти собою, приймати рішення. Закорінений у національній культурі та базовій цінності польського менталітету – католицизмі, польський персоналізм як філософсько-релігійний світогляд поставав з глибокого розуміння специфіки національної духовності.

У другому розділі *«Філософсько-релігійне тлумачення феномена особи Ч. С. Бартніком»* розкривається зміст філософсько-теологічної концепції особи в персоналізмі Бартніка як філософсько-релігійному дискурсі буття особи.

У підрозділі 2.1. *«Буттєвий вимір особи в інтерпретації Ч. С. Бартніка»* у рамках концепції особи, послідовно розробленої польським філософом, розглядаються окреслені ним індивідуальний, спільнотний і трансцендентний виміри буття особи.

У параграфі 2.1.1. *«Індивідуальний вимір буття особи»* розглядається індивідуальний вимір особи у філософсько-релігійній інтерпретації Бартніка. Він пов'язаний з багатоаспектним феноменом людського «я», з допомогою якого можна висловити зміст самостійного і самодостатнього буття людини особою і який вказує на інтегральну цілісність індивіда, що на її підставі індивід відрізняє себе від інших індивідів і від світу речей. Доведено, що, розрізняючи в особі три взаємообумовлені

елементи її буття: єство, існування і волю, філософ тлумачить особу як онтологічну модальність душі і тіла у стані зростання, спрямовану на трансцендентне буття, стверджуючи, що буття є собою з огляду на зв'язок з особою, яка виступає його принципом, підставою і метою. Виходячи з думки про те, що тіло і душа утворюють особливий вид природи, який трансформується в особу, мислитель розглядає як основу індивідуального виміру особи субстанцію і субзистенцію. Субстанція – це конкретизація буття і відносної автономності з допомогою введення протиставлення між тотожністю даної повноти буття й іншим буттям, вона становить найбільш досконалий мікрокосмос, мініатюру світу, звершення і прамодель буття, найвищий ступінь розвитку і сенс матеріального світу. Якщо субстанція вказує на незалежне у своїй істоті буття, то субзистенція – на окремішність у плані існування, в ній акцентується аспект існування, яке відкриває глибину, сенс і нескінченність особи. Самостійне, самодостатнє існування становить конститутивний елемент особи. Ще однією складовою індивідуального виміру людської особи Бартнік вважає її буття суб'єктом, розуміючи людину як об'єктний суб'єкт і як суб'єктний суб'єкт. У першому ракурсі людина постає у своєму тілесно-духовному вимірі як субстанція, яка є особою, у другому – як внутрішній світ особи, єство, яке є особою. Абсолютним синтезом об'єктивного і суб'єктивного з перевагою другого виступає єство, яке проявляється в емпіричній і духовній площинах існування людини як цілість, зокрема через буття особою. Віддзеркаленням стану звершення людської особи Бартнік вважає особовість – спрямування людини на самовдосконалення з огляду на трансцендентний світ і самовираження особи як в індивідуальному, так і в спільнотному вимірах.

У параграфі 2.1.2. *«Спільнотний вимір буття особи»* досліджується спільнотний вимір особи. Вказуючи на онтологічний зв'язок індивідуального і спільнотного вимірів буття, польський мислитель вбачає у спільноті найбільш реальну постать персоналізму, з огляду на те, що її фундаментом виступає індивідуальна особа. Доведено, що у філософсько-богословській інтерпретації Бартніка спільнота постає як феномен, який можна зрозуміти і пояснити тільки з допомогою персоналістичних категорій. Особу і спільноту мислитель розглядає як дві ланки одного ланцюга: не лише людська природа єднає всіх людей в одну спільноту, а особа за своєю суттю є діалектичною – індивідуальною і спільнотною водночас, оскільки розвивається не тільки сама по собі, а й завдяки онтологічним зв'язкам-відношенням (*relatio*) з іншими особами, людськими і Божими. Католицький філософ трактує особу як здатність досконалого єднання з іншими: чим більше вона пов'язує себе і своє буття з іншими, тим більше стає собою. Спільнота ж стає повноцінним суспільством, утверджує свою сутність, коли своїм буттям і діями служить особі. Особа зі своєї природи наділена суспільними задатками, спрямованими на творення спільноти та впорядкування її, отже, має вплив на спільноту і формує її шляхом дій і вчинків, і навпаки – спільнота формує особу, впливаючи на неї, таким чином індивідуальний і спільнотний виміри особи є взаємопов'язаними і взаємообумовленими.

У параграфі 2.1.3. *«Трансцендентний вимір особового буття в контексті відношень людської особи і осіб Божих»* висвітлюється трансцендентний вимір особи, адже у філософсько-релігійному тлумаченні феномена особи окремим питанням постає проблема взаємозумовленості людської особи і осіб Божих, яка

у контексті трансцендентної суті людської особи розглядається Бартніком як активно-творча співпраця Бога і людини. Бог дає початок людині і початок особи в ній, відтак людина безнастанно проходить етапи поставання собою – здійснення в собі особи, довершуючи справу, розпочату Богом. Тринітарний особовий Бог виступає необхідною умовою, яка творить основу людської свободи й особи, допомагає на шляху поставання людини особою. Людина від початку створення як особа покликана до співпраці та діалогу з Творцем, будучи вільною і маючи можливість вибору, який зумовлює моральну площину її дій і вчинків, тому моральне зло і гріх деперсоналізують людину, розриваючи активно-творчий особовий зв'язок з Богом. Якщо тіло і душу людини можна вважати суто пасивним аспектом в акті творення, то особовість є результатом активно-творчої співпраці Бога і людини. У розробленій Бартніком концепції особи першочерговим є питання усього, що стосується світу особи й особових зв'язків (*relatio*), позаяк у контексті відношень людської особи і осіб Божих проявляється трансцендентна суть феномена особи. Взаємозв'язки людської особи і тринітарної особи Бога у філософсько-релігійному дискурсі Бартніка представлені як складний, багатогранний процес розвитку особового світу.

У підрозділі 2.2. «*Структура особи у філософсько-релігійному дискурсі Ч. С. Бартніка*» подається аналіз розробленої на основі багатогранності проявів особового світу й описаної у філософських і теологічних працях Бартніка структури особи. У персоналістичній концепції особа постає як буття, наділене існуванням, розумом, волею, свободою, любов'ю і цілою низкою властивостей, завдяки яким здійснює себе в індивідуальній і спільнотній площинах, реалізуючись у зв'язках-відношеннях (*relatio*) з іншими і як індивід, і як представник спільноти. Бартнікове розуміння зв'язків-відношень (*relatio*) особи в її внутрішньому і зовнішньому вимірах, а також будови особи та внутрішнього зв'язку між її складовими, що утворюють нерозривне і неподільне ціле, близьке до однієї з ключових тем філософії К. Ясперса – «екзистенційної комунікації», пов'язаної з трансценденцією особи та її розумом, свободою і волею, адже людина, згідно з концепцією німецького філософа, осягає себе й власну трансценденцію виходячи з волі й свободи; екзистенція в його розумінні, як і в розумінні Бартніка, є буттєвим ядром особи, а комунікація – універсальною умовою людського буття.

У параграфі 2.2.1. «*Реалізація особи та її можливостей у процесі існування*» з'ясовано, що в різноплановому філософсько-релігійному дискурсі бартнікового персоналізму особове існування становить фундамент реальності буття людини. Тільки у площині існування може стати реальним перехід від буття як такого до особового буття. Існування постає як процес реалізації людської істоти та її можливостей. Завдяки існуванню особа стає реальною і здобуває своє звершення, входячи й укорінюючись у буття, час, простір. Тому в розумінні персоналіста існування як метафізична категорія є найдосконалішим актом реалізації людської істоти в значенні надання їй реальності, а звідси і найдосконалішим проявом особи, особової структури людини. Поряд із цим існування людини проникне у своїй глибині всіма умовностями й обставинами часу і простору.

У параграфі 2.2.2. «*Розум як інструмент пізнання та перетворювання дійсності особою*» доводиться, що в бартніковій концепції персоналізму розум виступає

основою структури особи, оскільки обумовлює процес пізнання, який бере початок в особі, виражає її, реалізує, співвідносить із дійсністю. Розум розглядається у безпосередньому зв'язку з питаннями пізнавальної природи особи на фізичному і на внутрішньому рівнях. Визнаючи, що враження й знання виводяться з фізичного пізнання, філософ головним вважає досвід внутрішнього пізнання, в результаті якого людина отримує цілісне особове пізнання, відкриваючи в собі й оточенні нематеріальний, духовний світ. Виступаючи рецептором дійсності, особа за допомогою розуму й інтелектуального інструментарію перетворює, змінює, конструює її за взірцем свого особового світу.

У параграфі 2.2.3. *«Виявлення персональності в аспекті прагнення і в аспекті дії через волю»* доведено, що Бартнік нарівні з розумом як важливу складову структури особи розглядає волю. Сформульована й обґрунтована на підставі багатогранності виявлення особового світу персоналістична концепція волі передбачає два фактори: прагнення і дію. Тісно пов'язані між собою, вони обумовлюють площину волі, яка з допомогою розуму оцінює й аналізує і на основі цінностей та прагнень особи приймає рішення, що виражаються в діях людини. У філософсько-релігійному дискурсі Бартніка стверджується, що воля за своєю природою спрямована на добро. Між волею особи і дійсністю існує глибокий зв'язок і співвідношення між добром, любов'ю, прагненням, пізнанням, самотрансцендентністю. У дискурсі бартнікового персоналізму виділено ще одне важливе питання, яким є свобода волі, де свобода є здатністю прагнення до дії і реалізації. На основі взаємозв'язку волі, добра і любові особа створює себе, ідентифікує й усвідомлює своє значення і місце серед інших форм буття, формуючи свої відносини і зв'язки з іншими особами і зі світом речей. Очевидно, що в інтерпретації Бартніка воля не тільки входить до структури особи, а й являє собою один із найважливіших факторів персональності людини, який дає їй можливість жити у спільноті та брати участь у свободі Бога.

У параграфі 2.2.4. *«Внутрішня і зовнішня реалізація особи в індивідуальному і спільнотному вимірах через свободу»* як складова бартнікової структури особи розглядається свобода, яка надає людині можливість реалізувати себе внутрішньо і зовнішньо в індивідуальному і спільнотному вимірах у всіх формах існування: душі, тіла, розуму, волі, дій, сприйняття і творення буття. Принциповими виявляються питання взаємного зв'язку та взаємної залежності між свободою і відповідальністю особи та між свободою особи і її волею. В інтерпретації Бартніка відповідальність виступає мірою свободи, оскільки їх взаємопов'язаність є прямо пропорційною: чим більше свободи має особа, тим більшу відповідальність несе за її реалізацію. Співвідношення свободи і волі виявляють діалектичний характер структури особи, адже свобода людини знаходить свій вираз в автодетермінації, яка полягає в здатності волі робити вільний вибір, у процесі чого воля сама детермінує себе завдяки оцінці практичного розуму. В особовому бутті свобода стосується всієї особи, а не лише самої волі чи самої дії, тому Бартнік вважає за краще говорити про особове буття свободи та вільне буття особи. Феномен свободи розглядається виключно у стосунку до особи, істини і добра: чим глибше і повніше людина пізнає істину, добро та закони об'єктивної дійсності, тим більш свідомою і вільною стає у своїх проявах і діях. У такому контексті свобода полягає не в незалежності від об'єктивної істини і добра, а в умінні приймати рішення з урахуванням пізнаних

істини і добра. Здійснення вибору виявляє свободу людини, але, обираючи той чи інший варіант дії, особа обирає себе, створює свій духовний образ. Буття складається з можливостей вибору та їх безпосередніх актів і являє собою сутність і структуру особи, особу в динаміці процесу самореалізації. Отже, в основі особи закладено свободу стати собою, тому свобода становить основу структури особи.

У параграфі 2.2.5. «*Любов як головний принцип буття особи*» розглядається найпотужніший чинник бартнікової структури особи, що робить її динамічною та продуктивною. Любов спонукає розум, волю і дію рухатися в одному напрямку задля добра іншої особи чи осіб, створює умови для найповнішого самовираження особи завдяки розуму, волі, діям та спрямовує енергію особи на перетворення дійсності. Наділена всіма вимірами й атрибутами буття особи, любов має своє видиме і невидиме виявлення: фізичне, іманентне, трансцендентне, духовне, знаходячи своє вираження в зовнішній сфері життя і в серці людини та її особовості. Досконала концентричність обох сфер робить любов найпотужнішою і найпродуктивнішою силою особи. У Бартніка любов виступає головним принципом буття, який, маючи одну назву, у своїх конкретних проявах набуває різних форм, а у структурі особи вирізняється двома вимірами: онтологічним і функціональним. На цій підставі виокремлено і представлено бартнікову типологію любові, яка включає: чуттєво-афективну, органічну, еротичну, любов у сім'ї, соціальну, космічну, релігійну любов. Кожний із визначених типів спрямовує буття до повної реалізації у внутрішній єдності всього різноманіття його форм. Однак, будучи ядром буття, ключовою структурою світу й універсальним його елементом, любов у властивому їй значенні можлива тільки в особі, між особами і для особи. Поряд із тим виділено поняття «антилюбов», яке заперечує всі види любові і виступає силою, спрямованою на руйнацію світу особи, її структури, та спричиняє процеси деперсоналізації.

Третій розділ «Філософський дискурс бартнікового персоналізму» присвячено розкриттю персоналістичного змісту й системного характеру філософських поглядів Бартніка в аспекті онтології, космології, соціології, історіософії, культурології.

У підрозділі 3.1. «*Розуміння буття крізь призму особи*» досліджується концепція буття у філософському дискурсі Бартніка. Оскільки питання філософії й теології передусім стосуються розуміння та тлумачення буття, то професор Бартнік, як філософ-персоналіст і як богослов, який доклав чимало зусиль для оновлення католицизму, наполягає на тому, що буття можна зрозуміти тільки завдяки особі, адже поза нею немає нічого іншого, що могло б дати повне його розуміння. З'ясовано, що у вченні Бартніка доводиться: без особи буття не було б буттям у повному сенсі і не мало б своєї суті, оскільки саме особа відчуває, розуміє та діє; це не треба вважати суб'єктивним чи ідеалістичним сприйняттям дійсності, позаяк у категорії пізнання та методології воно є реальним. На противагу реїстичним тенденціям у філософії, персоналістична має універсальний і трансцендентний характер. Оскільки дійсність можна зрозуміти та пізнати за допомогою особи, то вона постає як універсальна категорія пізнання. У цьому аспекті і Бога не можна було б пізнати та зрозуміти, якби він не був особовим буттям. У найвищому ступені персональність концентрується в людській особі, яка стає фактом персональної реляції буття й аргументом на користь персональності дійсності, як найвища її категорія. Особа зумовлює реальність самого буття, адже без неї не було

б реальності, буття мало б характер ілюзії й анонімності, але без реальності не була б можливою і особа, тому в аспекті існування вони взаємно пов'язані. Відзначаючись індивідуальним і універсальним характером, особа обумовлює універсальність буття і створює його фундамент. Отже, йдеться про персональну наповненість буття, оскільки дійсність особи є ядром буття і чинником, що утворює його сенс.

У підрозділі 3.2. *«Персоналістична взаємообумовленість людини і світу»* стверджується, що в персоналізмі Бартніка людина не ототожнюється зі світом, а представляє окреме особове буття, хоч і походить зі світу, знаходиться в ньому й особливим чином зв'язана з ним. Людина розглядається як діалектично-моністична цілісність не в духовному і тілесному началах, а в аспекті особи, набуває співвіднесення з усім світом, вступаючи з ним у зв'язки-відношення (*relatio*), а світ постає як створений та існуючий для людини й з огляду на неї. У світі і з його допомогою вона відкриває таємницю власної особи, внутрішній духовний простір як особливий знак Бога і вияв його присутності. У результаті вона існує і розвивається в центрі дійсності: космічному, історичному, суспільному середовищі світу. З'ясовано, що у філософському дискурсі Бартніка, з одного боку, світ поступово будує особову структуру людини з допомогою різних середовищ, змін і метаморфоз, які в ньому відбуваються, з іншого – у світ щораз більше проникає людина у своєму особовому бутті. Особа персоналізує світ у процесі його пізнання, впливаючи на нього думкою, діяльністю, любов'ю, й у цей спосіб творить його, і світ стає більш гуманізованим і персоналізованим, повертається до людини більш «людським» та «особовим». Особа теж постає як своєрідний світ дії, актуалізуючи підсвідомість, розум, інтелект, волю, прагнення, емоції, свободу, творчість, цілеспрямованість; при цьому активізує дійсність, залучаючи її до своєї діяльності, стаючи певною мірою актом, завданням, екзистенцією, об'єктом, моделлю, методом. Таким чином, активність світу й осіб зливається в єдиний струмінь особогенези.

Підрозділ 3.3. *«Персоналістична інтерпретація суспільства як особового виміру спільноти і спільнотного виміру людської особи»* присвячено дослідженню бартнікової концепції суспільства. Доведено, що особливу увагу філософ приділяє формам міжособового буття, оскільки від розуміння змісту спільноти, засад і засобів її організації залежить розвиток людства. Особа є першочерговим суб'єктом і об'єктом суспільного мислення, спрямування та дії, все інше виступає знаряддям покращення її життя. Суспільство теж є «особою», спільнотою осіб, а не природою чи абстрактною дійсністю. На основі запропонованого Войтилою акцидентного тлумачення суспільної групи як спільноти, що ґрунтується на певній системі зв'язків між людьми, Бартнік розглядає особу як реляцію та, виходячи зі спільної природи особи, виводить поняття «спільнотної особи», яку творять різні складові рівні: соматичний, психічний і духовний. У його філософсько-релігійному дискурсі йдеться також про спільнотну душу, утворену єднанням душ у площині відношень (*relatio*), що зв'язують осіб в єдність вищого ступеня, яка визначає весь духовний вимір спільноти. Спільнотна особа має діалектичну структуру, яка відзначається, з одного боку, активністю, оскільки детермінує і зумовлює світ індивідів, а з іншого – пасивністю, оскільки є детермінованою і зумовлюваною індивідами. Маючи свою особливу аксіологічну та духовну глибину, спільнотна особа, як і особа

індивідуальна, підлягає правилам удосконалення. Цей активно-творчий аспект існування спільнотної особи розроблено не без впливу ідей Войтили, який розглядає спільнотне буття як завдання кожної окремо взятої особи. Згідно з концепцією Бартніка, спільнотне буття сприяє витворенню найвищої персональності як особливої свідомості суспільства, що відбувається в процесі соціалізації індивідуальних осіб. Спільнотна особа створює умови для повноцінного взаємозв'язку між індивідами і між спільнотами. Основна реляція спільноти має прозопоїчний внутрішній характер і забезпечує також реалізацію осіб, даючи їм спільне буття й організовуючи спільний міжособовий взаємопов'язаний у часі та просторі світ. Спільнотна особа виникає на базі індивідуальних осіб і виступає безпосереднім обґрунтуванням особової структури людини, де об'єднання є звершенням існування одиниці. У персоналістичному висвітленні спільнота є доповненням дійсності людського існування, тому існує не поряд з особою чи над нею, а власне в особі та для особи. Розроблена Бартніком концепція «спільнотної особи» є суголосною ідеєю українських персоналістів О. Кульчицького і С. Кримського.

У підрозділі 3.4. «*Персоналістичне визначення історії та її сенсу*» розкрито засадничу ідею бартнікової концепції історії, в якій особа виступає схемою і категорією історії, а історія – універсальною моделлю існування особи. Виявлено, що Бартнік свідомо поєднує теологічний і персоналістичний підходи у трактуванні історії, оскільки вони надають їй особливого, глибокого виміру й здатні не лише допомогти зрозуміти історичні процеси та події, а й з'ясувати внутрішній сенс і мету історії. Філософ говорить про необхідність побудови в рамках історіософії окремої повноцінної концепції теології історії, в якій основним об'єктом і чинником історії вважає людську особу в її індивідуальному й спільнотному вимірах і в її співпраці з усією дійсністю, передусім з Божими особами. У філософсько-релігійній інтерпретації історія виступає силою, яка формує вищого рівня персоналістичну категорію. Бартнікове визначення історії включає два аспекти: об'єкта, де історія виступає як безнастанний генезис буття, і суб'єкта, де історія постає як універсальна наука, яка сягає глибинних явищ буття особи. У його різноаспектному філософсько-релігійному дискурсі історичний процес розглядається як динаміка існування та внутрішня, спрямована на особу, структура дійсності. Історія і особа розуміються як дві структури існування, які взаємно зумовлюють і доповнюють одна одну, і водночас як дві категорії, зміст яких можна розкрити лише через їх співвіднесення. При цьому історія виступає діалогом двох осіб, людини і Бога, воля яких її формує і творить. Відтак сенсом історії є духовно-моральне вдосконалення людини. Сенс історії виявлено у трьох площинах: індивідуальній, суспільній і універсальній. Індивідуальний і суспільний є взаємно зумовленими і формують універсальний сенс історії. Таким чином, в персоналістичному дискурсі Бартніка історичний процес постає як універсальна модель існування особи. Вказуючи на діалектичний взаємозв'язок між історією та людською особою в усіх її вимірах, католицький філософ пропонує бачити історію всюди, де дійсність стикається з особою.

У підрозділі 3.5. «*Персоналістична концепція культури*» досліджено тлумачення культури у філософському дискурсі Бартніка як одного з основних способів існування й діяльності людини, який виявляє її особову сутність. Доведено,

що в його інтерпретації генеза культури виступає процесом здійснення особи. Беручи в концепції культури за відправну точку особу, філософ розглядає культуру як один з найбільш досконалих і природних способів вираження людини в її особовому бутті. Особа і культура є взаємообумовленими феноменами, що беруть участь у творенні один одного. Розуміючи персоналізацію як процес трансформації людської природи в особу, спільноту осіб та особовий людський рід і формування всесвіту, зумовленого зв'язками-відношеннями (*relatio*), Бартнік розглядає культурогенез як вирішальний чинник персоналізації людини і дійсності. Усе, що шкодить, заперечує, блокує особовий вимір людини в її індивідуальному і спільнотному вимірах, в бартніковому дискурсі визначено як антикультура. Культура виконує функцію абсолютної гуманізації людини і світу, виступаючи особовим, об'єктивним здійсненням і практичною реалізацією вдосконалення людини.

Принциповим є питання співвідношення культури і релігії. У бартніковому філософсько-релігійному дискурсі культура і релігія зумовлені особовим буттям і є взаємопов'язаними і певною мірою необхідними одна одній. Задля повноцінного існування та розвитку між ними має відбуватися творчий діалог і співпраця, адже метою їх взаємодії є досягнення повноти особового існування і самовираження людини – поставання особою. Приклад плідної взаємодії культури і релігії Бартнік вбачає в християнській культурі: християнство формує універсальну істину та вносить у культуру найвищі цінності, передусім персональні, зосереджені в Христі, формує тип культури, що допомагає людині в її особовому розвитку.

У четвертому розділі *«Персоналістичний аспект у теологічному дискурсі Ч. С. Бартніка»* розкрито концептуальну основу теологічної системи як складової персоналізму Бартніка. Доведено, що цим підґрунтям виступає категорія особи як методологічний, епістемологічний і герменевтичний принцип, що зумовлює структуру Всесвіту й дає підстави розглядати її в перспективі індивідуальної особи й спільноти осіб. Персоналістичне тлумачення християнського вчення в аспекті ключових його сфер, по суті, є демократизацією догми не в розумінні її спрощення, а в значенні її осучаснення відповідно до менталітету нової постіндустріальної епохи і являє собою нову сучасну модель науково-богословського дискурсу.

У підрозділі 4.1. *«Розуміння Ч. С. Бартніком християнської антропології як моделі реалізації повноти людської особи»* здійснено розвідку антропологічних ідей католицького філософа, який вважає, що сучасна антропологія як філософське вчення про природу та сутність людини має враховувати не лише розум, а й віру, створюючи в такий спосіб засади цілісного пізнання і заглиблення у світ людського буття. Він закликає розбудовувати інтегральну антропологію, стверджуючи, що це можна здійснити передусім за допомогою персоналістичного підходу, в якому важливим є не стільки феномен людини, скільки феномен особи. Повноцінна антропологія можлива тільки в рамках теології, де відкриваються ширші горизонти людини, оскільки вона оперує двома тісно зв'язаними образами людини: фактичним, який формується в контексті філософського пізнання, і взірцевим, який дає правда одкровення Божого як ідеал людини. Утіленням цього антропологічного ідеалу є Христос як образ «нової людини». Людина, маючи душу і тіло, об'єднані в містерії особи, перебуває в безупинному онтологічному, екзистенціальному,

історичному й творчому русі самовизначення і здійснення особи – прямує до повноти буття шляхом персоналізації.

У персоналізмі Бартніка християнство виступає світоглядною системою, спроможною дати гідну відповідь антропологічній кризі як кризі ідеї людини, оскільки пропонує модель, в якій пов'язує в людині те, що найбільш об'єктне і суспільне, з тим, що найбільш суб'єктне й особисте; за своєю суттю воно є персоналістичним, оскільки не дозволяє людині перетворитися на річ, перейти у площину анонімності, уявності, нереальності, як це робить сучасне суспільство та деякі ідеологічні системи, навпаки, кожного вирізняє з маси, називає на ім'я, наповнює індивідуальним змістом, надає цінності. Тому антропологія майбутнього має проходити «персоналізацію» феномену людського буття і людської сутності, має будуватися на христології, оскільки гуманізація людини досягає своєї повноти в Христі. Жодна зі світоглядних систем, окрім християнства, не пропонує антропології, де людина постає як партнер і син Бога, адже, згідно з християнською концепцією, людина створена як модель досконалої Особи Христа.

У **підрозділі 4.2. «Християнська тринітологія у світлі системного персоналізму Ч. С. Бартніка»** йдеться про тринітологію Бартніка, розроблену в контексті переорієнтації католицької теології на створення філософії цілісної людини, задекларованої на II Ватиканському Соборі. У ракурсі персоналістичної інтерпретації догма про триособовість Бога відкриває не лише правду про Бога, а й сутнісну правду про людину, поглиблюючи розуміння самого поняття «особа» та розширюючи його зміст і семантику. Тринітологія Августина й Томи Аквінського трактувала Бога в категорії одного суб'єкта, де кожна Особа реалізує саму себе і є самодостатньою, що й обумовило ідею одного суб'єкта. Бартнік пропонує доповнити ці основні теологічні твердження персоналістичним підходом, зокрема системою особових зв'язків-відношень (*relatio*) у Трійці, де кожна Особа є повним даруванням себе Іншій та за її посередництвом. Так у структурі тринітарних відношень (*relatio*) формується площина комунічної спільноти, міжперсонального самодарування. На думку Бартніка, тринітарну догму слід розглядати у світлі системного персоналізму, рішуче відкидаючи індивідуалістичний і натуралістичний підходи, які створюють приземлений чи антропоморфний образ Осіб Божих. Особи Трійці передусім утворюють істоту Бога, і лише в другу чергу Бог є Триособовим, адже природа Бога не вичерпується містерією Божих Осіб, у ньому присутні ще безліч інших істотних сфер і площин. Тринітарні особи становлять сенс і зміст існування й істоти Бога, його основу та суть, завдяки їм і з огляду на зв'язки-відношення (*relatio*), які відбуваються між ними, Бог у християнстві постає як Подія, Дія, Акт у фокусі любові і свободи. Принциповим у теологічному дискурсі Бартніка виявляється твердження, що тринітарне буття Особи Бога відтворюється у спільноті людських осіб, де спільнота постає як єдність багатьох осіб і водночас неподільна єдність, відтак фінальне й абсолютне здійснення особового буття людини в істині, добрі, любові, свободі, творчості потребує участі інших осіб. Попри обтяженість терміна «особа» новими значеннями зі сфери психології й соціології, а отже ускладнення розуміння поняття «особа» в сучасному богослов'ї, Бартнік не тільки не відмовляється від цього терміна, а бачить у самому понятті невичерпний

потенціал на шляху розкриття таємниці тринітарного християнського Бога та розвитку тринітології як вчення про природу Осіб Божих.

У підрозділі 4.3. *«Розкриття природи Христа через поняття “особа” в христології Ч. С. Бартніка»* розглядається персоналістичне висвітлення Бартніком частини християнського догматичного богослов'я, яка вивчає божественну і людську природу Христа. Доведено, що в його теологічному дискурсі христологія виступає не як замкнена, раз і назавжди сформована система, а як завжди відкрита до глибшого зрозуміння богословська теорія, тому тлумачиться у філософському персоналістичному ключі, який, на переконання Бартніка, найбільш повно і правдиво висвітлює постать Христа, адже повнота його буття розкривається через поняття «особа». Феномен особи допомагає якнайкраще з'ясувати сутність Христа, його природи, істоти, структури, тому персоналістичний підхід у христології є одним з найбільш продуктивних. Зрозуміти синтез людської і Божої природи, що відбувся в особі Христа, можна лише через особові зв'язки (relatio), завдяки яким в одній істоті нерозривно з'єдналися два протилежних начала, це дало можливість досягнути повноти всьому буттю. Уся дійсність перебуває в особових відношеннях (relatio) з Христом чотирма способами: на рівні суб'єкта, де людська особа єднається з Божою шляхом утілення в Бога; структуральним, де сама структура кожного буття спрямована на особу, зокрема Особу Христа; функціональним, де Бог діє щодо всього буття за функціями Христа; трансформації, де буття, прямує до своєї повноти, переходить зі стану скінченності у стан нескінченності. Христос виступає принципом і основою історії та ключовою її подією, він є співмістерією світу, а світ, у свою чергу, є співмістерією Христа. Усе спрямоване і рухається до повноти в Христі. Людство ж прямує до повноти в комунії – спільноті Осіб Божих.

У підрозділі 4.4. *«Персоналістична еклезіологія як вчення про прозопоїчну природу та властивості Церкви»* стверджується, що в персоналістичній концепції Бартніка природа і властивості Церкви визначаються насамперед прозопоїчними характеристиками, оскільки еклезіальність ґрунтується і розвивається на базі структуральної й екзистенційної особовості. У бартніковому теологічному дискурсі підкреслюється спільнотне буття Церкви й ідея взаємного доповнення як набування повноти особою і спільнотою осіб, адже особа здійснює себе у спільноті осіб, якою є Церква. Ця думка сформувалася під впливом ідеї К. Войтили про те, що Церква – це водночас особа і спільнота, які знаходять своє буття в Особі Христа. У концепції Бартніка структура буття Церкви має той самий характер, що й структура буття людської особи, це спрямування на іншого та творення особових відношень (relatio). Церква не будується на якійсь анонімній основі, а є простим наслідком такого явища як релігійність, що має особовий характер, тому структуру Церкви і структуру релігійності визначають прозопоїчні відношення (relatio). У дійсності Церкви особи єднаються в ціле в істині і любові, тому Церква не просто формує спільноту, а об'єднує поодиноких осіб в особову комунію. Буття Церкви лише започатковується у спільноті, розвиваючись у більш повне буття комунії, причому не тільки однієї особи з іншою, а й людської особи з Особами Божими, тому його слід розглядати у площині постійно триваючого процесу міжособового єднання. Таким чином відбувається персоналізація Церкви. Оскільки в комунії осіб окрема особа здобуває

свій найглибший сенс через дарування себе іншим особам, то персоналізація становить факт і завдання церковної спільноти.

У підрозділі 4.5. *«Ангелологія в персоналістичній інтерпретації Ч. С. Бартніка»* йдеться про те, що Бартнік як католицький філософ у своєму теологічному дискурсі наполягає на реальному існуванні особового духовного єства в ангелів. Як «добрі», так і «злі» ангели за своєю природою були створені особами, але кожен з них за вільним вибором пішов власним шляхом свого здійснення й екзистенції: одні – до суцільної реалізації та здобуття повноти у Бозі, інші – шляхом відходу в антиособовий світ і повної деградації, спустошення свого особового єства. До традиційного в теології твердження, що ангели відзначаються власною формою, постаттю, інтелектом, Бартнік, з огляду на їх здатність прагнути добра і любові, а також діяти згідно з цим прагненням, додає волю. Ангелів не можна розглядати як персоніфікацію властивостей Бога, адже, наділені власною волею, вони є особовими істотами. Будучи абсолютно духовними й безсмертними, ангели найдосконаліші з усіх створінь і мають власну історію від моменту створення до здійснення у Царстві Небесному, в їхньому середовищі відбувається власна драма персоналістичних зв'язків-відношень (*relatio*). Оскільки ангели виступають посередниками у відношеннях між особовим Богом і особовою людиною, будь-яка їхня дія носить особовий характер. Отже, ангелам властиві особова структура й особове буття.

У підрозділі 4.6. *«Персоналістична теологія природи як цілісна картина буття Всесвіту»* висвітлюються основні питання бартнікової космології. У межах персоналістичної концепції теології Бартнік опрацьовував космологію – вчення, яке завжди виступало каменем спотикання між наукою і релігією у всіх його підрозділах: космогонії, космогенезі, космографії. З'ясовано, що, звертаючись до питань персоналістичної концепції теології природи, філософ порушує проблему узгодження сучасної фізичної космології з християнським вченням про світ, адже персоналістичне тлумачення космології дає змогу знайти точки порозуміння між релігією і наукою. Запропонований підхід дозволяє зібрати воедино всі варіанти ідеї особового існування в концепції Універсальної Комуни Осіб, тобто Вселенської єдності особового світу, створеного особовим Богом. У теологічно-філософському дискурсі Бартніка йдеться про відкриття особового начала як основи буття Всесвіту. Головним принципом персоналістичної космології виступає «*relatio*» – особові зв'язки-відношення тринітарного характеру, що обумовлюють цілісність Всесвіту як інтегрованої системи, процес упорядкування, узгодження й об'єднання структур і функцій якої на кожному рівні її організації визначається не матеріальними зв'язками, а ступенем єднання з особовим Богом. З-поміж основних характеристик Всесвіту, що формують проблематичне коло космології і стосуються світобудови, просторової форми, динаміки розвитку, Бартніка, як послідовного томіста, понад усе цікавить саме «*relatio*», оскільки, згідно з Томою Аквінським, Всесвіт, що являє собою упорядковане ціле, є великим зв'язком-відношенням. З погляду Бартніка, поняття «персоналістичний Універсум», запропоноване П. Тейяром де Шарденом, не означає існування якоїсь «Особи Всесвіту». Персоналістичний підхід до світу вказує лише на необхідність утвердити центральне місце людської особи у створеному Богом Всесвіті, засвідчити спрямування всього на людську особу, на особовий світ, який і творить основу буття, позаяк людська особа становить

ключову складову структури Космосу та сенс його універсальної еволюції. Однак у бартніковій космологічній концепції не йдеться про антропоцентричні чи теоцентричні інтенції – мислитель наполягає на їх збалансованості, оскільки у філософсько-релігійному дискурсі Бартніка світ постає особочентричним.

У п'ятому розділі *«Філософсько-релігійна інтерпретація буття крізь призму особи в персоналістичній герменевтиці Ч. С. Бартніка»* подається аналіз бартнікової герменевтики, в якій фундаментальною основою розуміння й інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа.

У підрозділі 5.1. *«Мова як фундаментальна категорія герменевтики Ч. С. Бартніка»* аналізується основоположна категорія бартнікової герменевтики, що розглядається як сфера пізнання і контакту у сприйнятті дійсності, спосіб вираження всіх особових зв'язків-відношень (relatio). Бартнік розбудовує особливу герменевтичну структуру світу як систему знаків істинної дійсності, яка прихована в особовому світі, що є ядром емпіричної реальності та середовищем існування осіб. У бартніковому філософсько-релігійному дискурсі герменевтика виступає методом пізнання персоніфікованого буття. Йдеться про персоналістичну герменевтику як виявлення особової дійсності та метод, який дозволяє зрозуміти систему знаків особового світу, тому її фундаментальною категорією виступає «мова» – чинник персоналізації, а не просто форма матеріального буття. У концепції Бартніка мова тісно пов'язана з людиною в її індивідуальній і спільнотній іпостасях, а також з усіма площинами, які зумовлюють процес реалізації особи. Невід'ємна похідна мови вбачається в її практичному застосуванні особою в пізнанні, формуванні знань, спілкуванні, творчості, здійсненні себе у зв'язках-відношеннях (relatio) з іншими особами – Божими і людськими, завдяки чому мова виступає категорією, що витворює міжособову структуру буття.

Підрозділ 5.2. *«Категорія розуміння в персоналістичній герменевтиці Ч. С. Бартніка»* присвячено розгляду категорії, яка має своє коріння в особі, а також служить особі та її розвитку. Зазначено, що в інтерпретації Бартніка розуміння має не лише складну структуру, а й різні форми і види: 1) розуміння реїстичне, основою якого є спостереження дійсності через речі; 2) розуміння персональне (безпосереднє й опосередковане), яке передбачає, що предметом розуміння стає особа; 3) саморозуміння через рефлексію; 4) історичне розуміння (історії, історичного процесу і його значення); 5) розуміння, вкорінене в мові як проблема «розуміння мови»; 6) прагматичне розуміння як здатність практичного застосування результатів розуміння. Виокремлено етапи, які передують процесу розуміння: еволюціоністичний, психологічний, герменевтичний. Також розуміння розглядається як акт, процес і стан. Головним видом розуміння в персоналістичній герменевтиці є розуміння релігійне, в якому Бартнік розрізняє індивідуальне і спільнотне. У ділянці розуміння Бартнік зауважує поняття, запозичені у Гайдеггера і Гадамера, – «світ розуміння» і «горизонт розуміння», але в розвиненій ним категорії «розуміння» головною перспективою виступає особа, яка відкриває, визначає й оперує горизонтами розуміння та має змогу зрозуміти своє місце й значення у світі. У персоналістичному контексті постає ще один важливий принцип розуміння, пов'язаний з відкриттям особою змісту певного знака, речі, явища, буття, у процесі якого постає питання його сенсу та призначення. У такий спосіб пізнається повнота

речей, у ході відкриття якої створюється перспектива нового погляду на цілісний характер дійсності, тобто відбувається зворотна дія процесу розуміння, а звідси – осмислення чогось. У підсумку це дає можливість відкрити загальний цілісний контекст дійсності, зрозуміти її по-новому, по-іншому. Отже, проявляється ще один напрямок динаміки розуміння: після розуміння приходить етап інтерпретації зрозумілого. Особа через розуміння, пізнаючи власний особовий світ, має змогу по-іншому подивитись на дійсність, зрозуміти її та своє місце й значення у світі.

У підрозділі 5.3. *«Категорія істини в персоналістичній герменевтиці Ч. С. Бартніка»* зроблено аналіз прозопоічної категорії істини в герменевтиці Бартніка та сформульовано в її межах аспекти проблеми верифікації. Встановлено: в інтерпретації філософа абсолютне існування, яким є особа, створює можливість пізнання повноти істини, формуючи фундамент категорії пізнання. У цьому ракурсі критерієм істини виступає не пізнання суті об'єкта, а його пізнання з точки зору особи, це означає, що істина визначається особовим буттям і стає можливою для пізнання. Оскільки герменевтика дає можливість пізнати суть дійсності і встановити істину буття, то кінцевим етапом проведення герменевтичних дій стає відкриття істини, а це здійснює особа. Суть істини в контексті особи і пізнання становить визначення відповідності цінностей об'єкта і суб'єкта в їх взаємовідношенні один до одного та правильність побудови цього зв'язку, коли об'єкт не ставиться вище за суб'єкта, тому в персоналістичній герменевтиці першість і цінність завжди належать особовому буттю, що і становить основну істину. У Бартніка категорія істини стосується обох вимірів особового буття: індивідуального і спільного. Особа-індивід пізнає дійсність згідно зі своєю особовою структурою, спільна ж особа дає можливість зрозуміти певні речі, які неможливо осмислити в індивідуальному вимірі. У персоналістичній герменевтиці з'являється особливий горизонт істини, де горизонт спільної особи не нівелює і не нищить горизонт індивідуальної особи, а поглиблює, доповнює та вдосконалює його. Католицький мислитель стверджує, що істина у своїй формальній площині лише одна і полягає в позитивних пізнавальних відношеннях між особою й дійсністю. Натомість у своїй матеріальній площині істина має багато проявів через різний контекст і з огляду на способи пошуку, підходи, суб'єктивність кожної особи, яка її здобуває. У Бартніка виділено такі форми істини: тексту, речі, особи; пізнання, розуміння, вислову; сенсу і метасенсу.

Підрозділ 5.4. *«Історична інтерпретація особового світу в герменевтиці Ч. С. Бартніка»* розкрито аспект герменевтики Бартніка, пов'язаний з історичною інтерпретацією дійсності й особового світу. З'ясовано, що у дискурсі бартнікового персоналізму історична інтерпретація виступає універсальним методом у всіх підходах філософа до розуміння буття, розкриття світу особи та спробах відкрити і пізнати істину. Зазначено неодмінність історичного мислення як передумови історичного розуміння й історичної інтерпретації, позаяк історія розглядається як перший крок буття, в якому все започаткувалося, тому без неї неможливе ні пізнання, ні розуміння. Розуміння за своєю суттю належить до історичної дійсності і само є історичним процесом. Історичність і розуміння пов'язані на глибинному рівні особи, її структура є тим місцем, яке єднає ці площини. Особа в минулому і тепер творить історію й історичне розуміння. Особа намагається зрозуміти історію і разом зі своїм розумінням переходить у категорію «історичного», стає історією, лише

особа здатна відкрити значення історичного, оцінити й інтерпретувати його. У філософсько-релігійному дискурсі Бартніка особа виступає ключем будь-якого пізнання «історичного», позаяк з її допомогою можна зрозуміти історичні факти і події та пояснити їх, але й за допомогою історичних подій і фактів можна зрозуміти та пояснити особу. Філософ пропонує розглядати історичну інтерпретацію як основний метод тлумачення дійсності не лише в герменевтиці, а й у персоналізмі.

У **Висновках** сформульовано узагальнення, обумовлені аналізом структурних компонентів персоналістичного дискурсу Бартніка і конкретизовані в положеннях:

1. Аналіз національних різновидів персоналізму, які історично сформувалися в євроатлантичному культурному просторі, та огляд наукових розвідок, здійснених у різних галузях знання представниками української діаспори, а згодом за часів незалежності вітчизняними вченими, показав, що персоналістична проблематика, пов'язана з дослідженням аспектів феномена особи і поясненням дійсності в його світлі, має істотне значення для подальшого розвитку суспільства в умовах цивілізаційних глобальних змін світоглядної парадигми, які відбуваються на межі II–III тисячоліть. Поряд із тим в обставинах новітньої епохи філософія персоналізму та дослідження її проблемного поля відповідають найважливішим соціокультурним потребам українського суспільства, адже, по-перше, мають беззаперечне практичне значення у духовно-релігійній, культурно-освітній, законодавчо-правовій, суспільно-політичній, економічній сферах діяльності, забезпечуючи розбудову і розвиток Української держави та новітньої нації на засадах тягlosti культурно-історичної традиції й української аксіології, структурованої релігійно зумовленими поняттями свободи і гідності особи, чим гарантують збереження культурної ідентичності в умовах подальшої глобалізації світу; у цьому контексті особливого значення набуває створена С. Кримським персоналістична концепція нації як історичної особи; по-друге, є виявом світоглядної основи, яка формувалася щонайменше півтори тисячі років і генетично зв'язує Україну з європейською культурою не просто спільною філософсько-релігійною, а духовною традицією.

2. Релігієзнавчий погляд на вироблені науковцями у 1990–2000-х рр. підходи до розуміння персоналізму як філософсько-релігійного явища дає підстави говорити про щонайменше три різні концепції: 1) персоналізм є послідовним розвитком філософської концепції особи, від Сократа до модернізму; філософський і християнський персоналістичні дискурси займаються проблемою людини паралельно, в процесі ж становлення персоналізму як самостійної течії у філософії модернізму відбулося перетлумачення християнської теологічної концепції людини; 2) феномен особи належить до давніх первинно очевидних і особливих категорій як богословської, так і філософської думки, які розвивалися в органічному зв'язку, що сприяло розумінню особи як найвищої форми буття; 3) поява персоналістичної свідомості – це результат духовної трансформації людства в процесі кризових змін цивілізаційних парадигм в «осьовий час» між II і I тисячоліттями до н. е.; постання персоналістичної свідомості в цей період зумовлює формування філософського і релігійного світоглядів, що пояснює закономірний характер глибинного зв'язку між філософським, релігійним і персоналістичним світоглядами, а також дає змогу пояснити актуалізацію персоналістичних ідей і оформлення персоналізму в окремий напрямок напередодні III тисячоліття та набуття ним на початку становлення

технотронної цивілізації в усіх сферах діяльності людини універсального характеру як світоглядної системи, що відповідає найважливішим потребам новітньої епохи.

3. Культурно-історичний розгляд становлення персоналістичних систем на ґрунті національних світоглядів у філософських традиціях країн євроатлантичного регіону в періоди загострення антропологічної кризи, яка розгорталася з кінця ХІХ ст., дозволяє стверджувати, що персоналістична філософія не є однією з форм модернізму, як прийнято вважати, адже модернізм був виявленням кризи, а персоналізм – філософською реакцією на кризу. Побачивши у соціокультурних проявах сучасного їм світу ознаки цивілізаційної кризи, філософи-персоналісти шукають шляхи її подолання в утвердженні вільної творчої особи, тому однією з головних у персоналізмі стає проблема свободи, яка трактується в релігійному аспекті як спосіб буття особи. Щоправда, через синтез філософської і релігійної свідомості, який відбувся історично в межах конкретної національної культури, кожний з різновидів персоналізму згенерував своє бачення цієї проблеми: в американському персоналізмі це збереження ідеї свободи від ідеологічних спотворювань посередництвом християнського персоналізму з його підкресленням найвищої вартості особи без огляду на расу й суспільний стан людини, а також з його правдивим образом особи та її трактуванням без пошуку самозадоволення, всілякої вигоди і радикального індивідуалізму, які пропонує західна цивілізація; в українському – сквородинська філософія гідності самовизначення вільної особи як вираження традиції козацького свободолюбства й екзистенціально-кордоцентричне розуміння любові і свободи, сфокусоване у бердяєвській формулі «свобідна любов і любовна свобода»; у російському – тлумачення особової свободи в контексті соборності як метафори «хорового» життя общини, де кожний співає своїм голосом, але підкорюється завданням, які виконує хор; у французькому – у контексті томістського розуміння емансипації праці, що скасовує будь-які форми та різновиди рабства, позаяк людське життя орієнтоване на перемогу істинної свободи і незалежності, праця ж за умови суцільної свободи може служити формуванню людської особи, а сама людина є удосконаленням свободи, яка бореться; у польському – свобода є важливою ознакою особи та її структури, створюючи можливість робити вибір, управляти собою, приймати рішення, свобода конкретизується в особі, стаючи в ній властивостями конкретного буття. Пов'язані з релігійною свідомістю, проявленою на конкретному культурно-історичному ґрунті, національні форми персоналістичної філософії поставали на християнських засадах: світоглядним підґрунтям американського персоналізму виступило протестантське богослов'я, французького і польського – католицизм, українського і російського – православ'я.

4. Особливий світоглядно-емоційний ґрунт для зародження і розвитку персоналістичних ідей в Україні створювала кордоцентрична релігійність українців та її взаємообумовленість із філософствуванням, що й згенерувала український варіант християнського персоналізму з екзистенціальним розумінням кордоцентричної любові і кордоцентричної свободи. Якщо об'єднати різні наукові погляди й підходи до генези персоналістичної думки в Україні, то можна стверджувати, що вже у попередників Сквороди виразно проявляються різні аспекти філософської парадигми, структуровані бароковим мислителем в єдину

систему взаємообумовлених екзистенціалів і архетипів української ментальності та філософських концептів, що були інтегровані в органічно цілісну «філософію серця», та у філософському вченні Сковороди і філософських системах його послідовників (Юркевича, Бердяєва, Кульчицького, Кримського) постали як інтровертний, екзистенційно-софійно-кордоцентричний персоналізм, що сформувався в результаті тяглості філософської національної традиції, генеза якої відбувається понад півтори тисячі років на теренах України на підставі світоглядної парадигми української етнокультури, її ключових концептів, а також засвоєння національною філософською думкою персоналістичних інтенцій християнської та європейської філософії.

5. Ключовою фігурою в розвитку персоналізму як загальноєвропейської філософської течії став М. Бердяєв, оскільки не тільки акумулював у своїй філософії екзистенційно-софійно-кордоцентричну парадигму, згенеровану етнопсихічними і геокультурними покладами української ментальності і засвоєнням на національному ґрунті окцидентального персоналістичного імпульсу, а й повернув цей запал, насичений і збагачений українською духовною енергетикою екзистенційно-софійного кордоцентризму, західноєвропейській філософській думці.

6. Наполягаючи на інтегральному характері феномена особи, польський філософ Бартнік пропонує цілісно підходити до його висвітлення, яке має бути не просто різнобічним, а всеосяжним, універсальним. Істотні риси поняття особи передає синтез окреслення її в аспекті субзистенції і в аспекті субстанції, адже з'єднання цих аспектів створює органічне ціле з категорії особовості і категорії екзистенції. Отже, особа – це не абстрактне існування, загублене в дійсності, а самодостатнє й самостійне буття, здатне безпосередньо прийняти своє існування. У бартніковій концепції особи людина реалізує себе водночас як індивідуальна і спільнотна особа, обидві її реляції становлять еліптичну діаду з двома незмішаними і водночас нерозмежованими осями, що представляє живу двояку єдність взаємозумовлених і взаємодоповнюючих складових, які утворюють особливий персоналістичний світ у двох вимірах – індивідуальному і спільнотному. Особа за своєю природою наділена суспільними задатками, спрямованими на творення спільноти та впорядкування її, тобто має вплив на спільноту і формує її шляхом дій і вчинків, і навпаки – спільнота формує особу, впливаючи на неї, отже, індивідуальний і спільнотний виміри особи взаємопов'язані та взаємообумовлені. Однак феномен особи стає цілком зрозумілим тільки стосовно тринітарного особового буття Бога, позаяк особовість людини може формуватися, розвиватися й реалізуватися лише за умови включення в персональне середовище обох рівнів: спільнотного і трансцендентного. Реалізацію особового буття людина знаходить у спільноті та доповнює себе у діях, вчинках, виборі, але стати особою, досягнути свою повноту може лише у площині спільноти Осіб Божих.

7. У філософсько-релігійному дискурсі Бартніка особа постає як буття, наділене цілим рядом властивостей, завдяки яким здійснює себе в індивідуальній і спільнотній площинах, реалізуючись у зв'язках-відношеннях (*relatio*) з іншими і як індивід, і як представник спільноти. У структурі особи, сформульованій філософом, виділено складові: 1) існування – початок і фундамент буття, позначене розумністю, вирізняє людину з-поміж інших живих і неживих форм буття; 2) розум – пізнання на фізичному і духовному рівнях дає змогу оцінювати дійсність та обирати чи

відмовляти, завдяки чому визначає дію волі; 3) воля – аспект прагнення і аспект дії, виступає запорукою розвитку людської особи; 4) свобода – є абсолютною в діях, думках і спрямуваннях особи; 5) любов – найпотужніша сила у структурі особи, бо дає змогу повноцінної реалізації персонального існування.

8. Оскільки основні питання філософії й теології стосуються саме розуміння та тлумачення дійсності, у філософсько-релігійному дискурсі католицького мислителя такі аспекти дійсності як буття, світ, суспільство, історія і культура структуруються у цілісну систему через зв'язок з феноменом особи, за допомогою якого розкривається їх зміст. Оскільки дійсність можна зрозуміти й пізнати за допомогою особи, то особа постає як універсальна категорія пізнання.

9. Особа зумовлює реальність буття, адже без неї не було б реальності, буття мало б характер ілюзії й анонімності, але без реальності не була б можливою і особа, тому в аспекті існування вони взаємно пов'язані. Особа відзначається як індивідуальним, так і універсальним характером, даючи обґрунтування універсальності буття й утворюючи його фундамент. У персоналістичному дискурсі Бартніка буття постає як зв'язок-відношення (*relatio*) між людською і Божою особами й у цьому значенні бере участь у любові, свободі, розумності, пізнаванні, дієвості і самореалізації особи, набуваючи питомих властивостей згаданих категорій. Існує сфера буття, пов'язана зі спільнотою осіб як суспільним організмом, який не менш реальний за природний, бо індивідуальна особа не є єдиним зосередженням сутності буття. Хоч особа і суспільство тісно пов'язані й неподільні, суспільство має першість як буття багатоскладове. Отже, йдеться про персональну наповненість буття, обумовлену тим, що дійсність особи виступає ядром буття і чинником, який утворює його сенс.

10. У світі центральне місце займає особа, оскільки в порівнянні з нею істота матеріальних речей не має неповторного й абсолютного характеру, хоча створений світ постає своєрідним мостом спілкування між людською особою і особою Божою. Світ сам по собі не бере участі в екзистенції Бога, а створює середовище для зустрічі Бога і людини, у цьому значенні він наділений реальністю буття, що закладено в його релятивній субзистенції, а водночас здатністю розвиватися. Між людиною і світом існує подібність у природі створення і відмінність, оскільки людина має власну особову істоту. Людина отримує існування, закорінене в існуванні світу, і разом індивідуалізує його в абсолютний спосіб в особі. Світ неможливо зрозуміти без віднесення до особи, а особу – без віднесення до світу, оскільки особа охоплює весь світ своєю думкою, волею, любов'ю, прагненнями, релігійністю, перебуває в ньому і формує його, будучи при цьому залежною від нього.

11. Суспільство є «особою», спільнотою осіб, а не природою чи абстрактною дійсністю. Виходячи з концепції комунії К. Войтили Бартнік запроваджує ідею своєрідної персональної субзистентної цілісності – спільнотної особи, з якою не слід ототожнювати людську особу, бо вони зовсім різні, але вимір людської особи переходить на все, що її оточує. Натомість спільнота – це єдність багатьох осіб, і в цьому сенсі можна говорити про особовий вимір спільноти та спільнотний вимір особи, що виводить концепцію Бартніка за встановлені індивідуалізмом рамки виключного акцентування людини в її індивідуальному вимірі, адже філософ прагне показати реальність спільнотного феномена особи, не обмежуючись антропологією індивідуалістичною, розглянути в цьому ключі всю дійсність: суспільство, людину,

світ, Бога. Концепція спільнотної особи суголосна ідеям українських персоналістів – філософсько-психологічній концепції «колективного Я» О. Кульчицького та філософсько-культурологічній концепції нації як історичної особи С. Кримського.

12. Персоналістична інтерпретація історії у вченні Бартніка включає два аспекти: 1) об'єкта, де історія виступає як безнастанний генезис буття; 2) суб'єкта, де історія постає як універсальна наука, яка сягає глибинних явищ буття особи. Історія розуміється як діалог двох осіб, людини і Бога, воля яких її формує і творить, а історичний процес – як динаміка існування та внутрішня, спрямована на особу, структура дійсності. Тому у своїй остаточній наповненості та суті історія має особовий характер реалізації позитивних зв'язків-відношень (*relatio*) між людськими особами (горизонтальна площина) та між створеними особами і Особами Божими (вертикальна площина). Особа є схемою і категорією історії, а історія – універсальною моделлю існування особи. Сенс історії розглядається у трьох площинах: індивідуальній, суспільній і універсальній. Індивідуальний і суспільний є взаємно зумовленими і формують універсальний сенс історії.

13. Найповніший, найвищий ступінь вираження особове буття набуває в культурі, яка виступає одним з основних способів існування й діяльності людини, що виявляє її сутність як особи, а генеза культури виявляється процесом здійснення особи, відтак є глибокою і всебічною персоналізацією людини і дійсності. Особа і культура постають як взаємообумовлені феномени, які допомагають у творенні один одного. У культурі дотепер людське буття здійснюється в неповторний спосіб, у її межах відбувається процес удосконалення та проявлення міжособових зв'язків-відношень (*relatio*) людини і Бога. Не приймаючи біологічний підхід на тлі еволюціонізму через заперечення культури як вселюдського надбання і буття, Бартнік розглядає культуру як велике дерево, подібне до Дерева Життя, в якого відмирають окремі частки, але виростають нові, так людство витворює Універсальну Культуру – системну цілість культурологічного процесу, де розвивається як кожна індивідуальна особа, так і спільнота осіб та розвиваються трансцендентно-іманентні міжособові зв'язки-відношення (*relatio*). Оригінальною бартніковою концепцією робить метафора Дерева Життя, у семантичному полі якої розкривається сутність культури як органічного явища, спрямованого на зростання, розвиток і відродження. Тут, на відміну від концепції О. Шпенглера, актуалізується життя, а не смерть, відкривається трансцендентний вимір культури. Через глибинну архетипічну аналогію дерева з людиною в бартніковій метафорі культури підкреслюється неперервність зв'язку людської особи з тринітарною особою Бога, культура постає уособленням цілісності особового світу (людського, ангельського, Божого) як живий і плодотворний результат міжособових зв'язків-відношень (*relatio*).

14. Підґрунтям теологічного дискурсу Бартніка виявляється концепція особи як методологічний, епістемологічний і герменевтичний принцип, який обумовлює структуру Всесвіту й дає підстави розглядати її в перспективі індивідуальної особи та спільноти осіб. Переосмислене в персоналістичному ракурсі догматичне вчення подається не як остаточна істина, закріплена в певній непорушній, раз і назавжди застиглій формі, а як істина практична, правдива жива реальність, яку можна розглядати в сучасних персоналістичних категоріях. У такій інтерпретації догма розуміється як загальнодоступний спосіб, у який людина може власними силами

збагнути істину й отримати духовний досвід персонального зв'язку з особовим Богом. По суті, йдеться про демократизацію догми не в розумінні її спрощення, а в значенні її осучаснення відповідно до менталітету нової постіндустріальної епохи. Спроба пояснити християнське вчення в аспекті ключових його сфер (антропології, тринітології, хринології, еклезіології, ангелології, космології) мовою персоналізму, не викривляючи його ортодоксального змісту, являє собою нову сучасну модель науково-богословського дискурсу. Бартнікова персоналістична концепція теології має універсальний характер у всіх значеннях поняття «універсальності»: 1) як всеосяжна, оскільки обіймає всі феномени людської дійсності: космос, природу, історію, культуру, мову, політику, економіку, літературу та ін.; 2) як різнобічна, адже не обмежується богословською сферою, включаючи найновіші знання про світ, людину й суспільство; 3) як загальна, бо викладена доступною мовою і в сучасних категоріях, тому є зрозумілою і прийнятною для всіх.

15. Персоналістична антропологічна модель, побудована в межах християнського вчення, допомагає людині реалізуватись у повноті обох вимірів її існування: індивідуального і спільнотного, тому антропологія майбутнього має проходити «персоналізацію» феномену людського буття і людської сутності, вона має бути побудована на хринології, адже гуманізація людини досягає своєї повноти у Христі.

16. У персоналістичній інтерпретації догма про Триособовість Бога є основною в християнському вченні, оскільки відкриває не лише правду про Бога, а й сутнісну правду про людину, поглиблюючи розуміння поняття «особа», розширюючи його зміст і семантику та висвітлюючи його потенціал у розкритті таємниці тринітарного Бога. Тринітарні особи становлять сенс і зміст існування й істоти Бога, його основу та суть, завдяки їм і з огляду на зв'язки-відношення (*relatio*), які відбуваються між ними, Бог у християнстві постає як Подія, Дія, Акт у фокусі любові і свободи.

17. Подання хринології в персоналістичному ключі дає змогу найбільш повно й правдиво виявити феномен Христа, його природу, сутність і структуру, дозволяє розкрити повноту його Особи як Бога і як людини, адже зрозуміти синтез людської і Божої природи, який відбувся в особі Христа, можна лише через особові зв'язки-відношення (*relatio*), завдяки яким в одній істоті з'єднались у нерозривне ціле два протилежних начала, що дало можливість досягнути повноти всьому буттю.

18. У персоналістичній еклезіології Церква утворюється з прозопоїчних складових: особи Христа, Святого Духа, спільноти осіб, особового світу – в остаточному варіанті сама стає «особою». Буття Церкви обумовлене особовими зв'язками-відношеннями (*relatio*) Божих і людських осіб у містерії Комунії, тому її дійсність не можна трактувати тільки об'єктно як ідею, явище чи інституцію. Не можна розглядати Церкву і виключно в духовних категоріях, оскільки вона відзначається матеріально-духовним буттям, як і людська особа, має свою видиму структуру і духовне єство, у цьому спостерігається її пряма подібність до особи.

19. У персоналістичній концепції ангелології стверджується, що, крім Божого та людського, існує й ангельський особовий світ. За своєю природою «добрі» і «злі» ангели створені як особи, але вони пішли різними шляхами свого здійснення й екзистенції: одні – до повної реалізації та здобуття повноти у Бозі, інші – шляхом відходу в антиособовий світ і повної деградації свого особового єства.

20. Персоналістична теологія дозволяє зібрати воедино всі варіанти ідеї особового існування в концепції Універсальної Комуни Осіб, тобто Вселенської єдності особового світу, створеного особовим Богом. У такому теологічно-філософському дискурсі йдеться про відкриття особового начала як основи буття Всесвіту. Головним принципом персоналістичної космології чи теології природи є «relatio» – особові зв'язки-відношення тринітарного характеру, що обумовлюють цілісність Всесвіту як інтегрованої системи, процес упорядкування, узгодження й об'єднання структур і функцій якої на кожному рівні її організації визначається не матеріальними зв'язками, а ступенем єднання з особовим Богом. Оскільки Всесвіт тісно пов'язаний з Богом і без Бога його не можна зрозуміти, то космологія й теологія мають площину, в якій доповнюють одна одну. Виходячи з цього положення Бартнік пропонує створити теокосмологію, яка унаочнить цілісну й правдиву картину буття Всесвіту, його призначення та сенсу, його скерованості до Бога і до людини, тобто цілеспрямованості Всесвіту на особовий світ. У космологічній концепції Бартніка не йдеться про антропоцентричні чи теоцентричні інтенції – католицький мислитель наполягає на їх збалансованості.

21. Персоналістична концепція, в якій фундаментальною основою розуміння й інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа, розширює межі традиційної герменевтики. Персоналістична герменевтика Бартніка спрямована на виявлення особової дійсності як спосіб, який дозволяє зрозуміти систему знаків особового світу. Фундаментальною категорією в ній виступає «мова», що розглядається як чинник персоналізації, а не просто форма матеріального буття. Мова є сферою пізнання і контакту у сприйнятті дійсності, способом вираження всіх особових зв'язків (relatio) з власною особою та іншими особами – людським, ангельськими, Божими.

22. У персоналістичній герменевтиці Бартніка однією з визначальних є категорія «розуміння», яка має складну структуру, різні форми і види. Нами виділено шість основних видів розуміння: 1) реїстичне, в основі якого знаходиться спостереження дійсності через речі; 2) персональне (безпосереднє й опосередковане), яке передбачає, що предметом розуміння стає особа; 3) саморозуміння через рефлексію (розуміння себе і здатність замислюватись над процесом розуміння); 4) історичне (історії, історичного процесу і його значення); 5) укорінене в мові як проблема «розуміння мови»; 6) прагматичне як здатність практичного застосування того, що людина розуміє. А також три етапи, які передують безпосередньому процесу розуміння: еволюціоністичний, психологічний і герменевтичний. Розуміння розглядається католицьким філософом як персоналістична категорія, яка має своє коріння в особі, а також служить особі та її розвитку.

23. Особливе місце в персоналістичній герменевтиці займає проблема її верифікації, тому: 1) актуалізується теза про існування об'єктивної істини в категорії модальності буття; 2) розглядається питання про співвідношення істини і досвіду, істини й етики; 3) розробляється проблема прозопоїчної категорії істини; 4) обґрунтовується історичність істини і самого «історичного» як окремої категорії.

24. Ключовим аспектом персоналістичної герменевтики є історична інтерпретація дійсності й особового світу людини. Історія розглядається як прояв людської особи, самовираження людини, виявлення її особової сутності, тому вона стає своєрідною

герменевтикою, поясненням, розумінням і «відкриттям людини». Людська особа виступає ключем будь-якого пізнання «історичного», але й за допомогою історичних подій і фактів можна зрозуміти та пояснити людську особу, тому історичну інтерпретацію Бартнік пропонує розглядати як один з основних методів дослідження й тлумачення дійсності не лише в герменевтиці, а й у персоналізмі.

25. Дослідивши структурні компоненти персоналізму Бартніка як філософсько-релігійного дискурсу буття особи, можемо стверджувати, що він включає: 1) системно розроблену концепцію особи, в якій окреслено індивідуальний, спільнотний і трансцендентний виміри особового буття, а також структуру особи, за допомогою складових якої особа реалізує себе у світі; 2) персоналістичну інтерпретацію буття, світу, суспільства, історії та культури; 3) переосмислення основних розділів християнської теології у світлі системного персоналізму; 4) герменевтику, в якій фундаментальною основою розуміння та інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа. Аналіз зазначених структурних компонентів дає підстави: 1) визначити філософсько-релігійний дискурс католицького філософа терміном «особоцентричний»; поряд із поняттям «особа» тут ключового значення набувають міжособові зв'язки-відношення (*relatio*), якими обумовлене як буття Всесвіту, так і буття особи (Божої, людської, ангельської), відтак у різноаспектному дискурсі бартнікового персоналізму вирішується напруженість між теоцентризмом і антропоцентризмом, позаяк у феномені особи знімається протистояння «Бог/людина» – у цьому полягає новаторський зміст бартнікової концепції персоналізму; 2) на означення бартнікової філософії сформулювати дефініцію «філософія особи як аксіологічного зв'язуючого центру буття», яка передає істотну відмінність від філософії К. Войтили (папи Івана Павла II), що її суть визначено в дефініції «філософія людини як особистості» (Яроцький).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія

1. Горбань Р. А. Реалістичний універсальний персоналізм Чеслава Станіслава Бартніка: Монографія / Р. А. Горбань. – К.: Білий Тигр, 2016. – 484 с.

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Горбань Р. А. Етнорелігійний контекст активно-творчої есхатології, комюнаторного персоналізму та концепції культурної творчості Миколи Бердяєва / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 1 (129) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2014. – С. 99–111.

2. Горбань Р. А. Ознаки української етнопсихології екзистенціалізму Миколи Бердяєва та його релігійно-філософської концепції серця як духовного центру особистості / Р. А. Горбань // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 706–707. Філософія. – Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2014. – С. 196–202.

3. Gorban R. Filozoficzno-religijna koncepcja personalizmu egzystencjalnego M. Bierdiajewa / Richard Gorban // Roczniki Teologiczne. – Tom LXII, zeszyt 2:

Teologia dogmatyczna / red. nacz. Krz. Guzowski. – Lublin (Poland): Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2015. – S. 227–239.

4. Горбань Р. А. Феномен свободи з погляду специфіки національної духовності / Р. А. Горбань // Релігійна свобода: На перехресті епох, країн і культур. Науковий щорічник. Вип. 19 / за заг. ред. проф. А. Колодного. – К.: УАР, 2015–2016. – С. 23–26.

5. Горбань Р. А. Визначення світу в персоналістичному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 9–10 (157–158) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2016. – С. 100–110.

6. Горбань Р. А. Категорія «розуміння» в персоналістичній герменевтиці Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 7–8 (155–156) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2016. – С. 63–75.

7. Горбань Р. А. Космологія в персоналістичній системі Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 5–6 (153–154) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2016. – С. 124–133.

8. Горбань Р. А. Персоналістична антропологія Чеслава Бартніка / Р. А. Горбань // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України / гол. ред. проф. А. М. Колодний. – К.: УАР, 2016. – № 79. – С. 97–103.

9. Горбань Р. А. Персоналістична еклезіологія Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України / гол. ред. проф. А. М. Колодний. – К.: УАР, 2016. – № 80. – С. 108–115.

10. Горбань Р. А. Активно-творча співпраця Бога і людини у філософсько-релігійному тлумаченні феномена особи Чеславом Станіславом Бартніком / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 1–2 (159–160) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2017. – С. 132–145.

11. Горбань Р. А. Визначення буття в персоналістичному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Вип. 17. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 14–18.

12. Горбань Р. А. Воля как составляющая структуры личности в философско-религиозном учении Чеслава Станислава Бартника / Р. А. Горбань // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Вип. 18. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 15–19.

13. Горбань Р. А. Індивідуальний вимір особи в інтерпретації Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. Вип. 13. – Л.: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2017. – С. 21–27.

14. Горбань Р. А. Исторична інтерпретація як основний метод в персоналістичній герменевтиці Ч. С. Бартніка / Р. А. Горбань // *Virtus: Scientific Journal*. – April. – № 13. – Montreal (Canada): Center of Modern Pedagogy «Learning Without Frontiers», 2017. – Р. 16–20.

15. Горбань Р. А. Категорія істини в персоналістичній герменевтиці Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. Вип. 11.* – Л.: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2017. – С. 38–46.

16. Горбань Р. А. Кордоцентричні й екзистенціально-персоналістичні інтенції філософсько-релігійної думки в Україні / Р. А. Горбань // *Держава і Церква в новітній історії України: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукраїнської наукової конференції «Держава і Церква в новітній історії України» (25–26 жовтня 2017 р.)*. – Полтава: ПП «Астроя», 2017. – С. 323–336.

17. Горбань Р. А. Люблинская школа в польском персонализме / Р. А. Горбань // *Virtus: Scientific Journal*. – October. – № 17. – Montreal (Canada): Center of Modern Pedagogy «Learning Without Frontiers», 2017. – Р. 17–21.

18. Горбань Р. А. Любов як складова структури особи у філософсько-релігійному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Virtus: Scientific Journal*. – September. – № 16. – Montreal (Canada): Center of Modern Pedagogy «Learning Without Frontiers», 2017. – Р. 10–14.

19. Горбань Р. А. Мова як фундаментальна категорія персоналістичної герменевтики Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Virtus: Scientific Journal*. – March. – № 12. – Montreal (Canada): Center of Modern Pedagogy «Learning Without Frontiers», 2017. – Р. 14–19.

20. Горбань Р. А. Особовий характер спільноти у філософсько-богословській інтерпретації Ч. С. Бартніка / Р. А. Горбань // *Релігія та Соціум. Міжнародний часопис*. – Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2017. – № 2 (26). – С. 134–140.

21. Горбань Р. А. Персоналістична інтерпретація культури у філософсько-релігійному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Річард Анатолійович Горбань // *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2018. – № 1 (10). – С. 50–53.

22. Горбань Р. А. Персоналістична тринітологія Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Вип. 15.* – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 31–36.

23. Горбань Р. А. Розум як складова структури особи у філософсько-релігійному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. Вип. 12.* – Л.: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2017. – С. 48–54.

24. Горбань Р. А. Свобода як складова структури особи у філософсько-релігійному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // *Українське релігієзнавство. Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України / гол. ред. проф. А. М. Колодний*. – К.: УАР, 2017. – № 83. – С. 35–44.

25. Gorban R. Characteristic Aspects of Russian Personalistic Thought / R. Gorban // The scientific method (Warszawa, Poland). – 2017. – № 13. – Vol. 1. – P. 13–18.

26. Gorban R. Koncepcja osoby wspólnotowej według Czesława Stanisława Bartnika oraz jej łączność z koncepcją komunii osobowej Karola Wojtyły / Richard Gorban // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. Вип. 14. – Л.: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2017. – С. 28–36.

27. Gorban R. Personalistic Christology of Czeslaw Stanislaw Bartnik / Richard Gorban // Идеи. Философско списание: международно многоезично специално научно издание. – Брой 1 (9) – 2 (10), февруари – април, година V. – Пловдив (България): Център за развитие на личността Humanus, 2017. – С. 61–66.

28. Горбань Р. А. Становлення французької персоналістичної думки як філософська реакція на цивілізаційну кризу / Р. А. Горбань // Идеи. Философско списание: международно многоезично специално научно издание. – Брой 1 (11), февруари, година VI. – Пловдив (България): Център за развитие на личността Humanus, 2018. – С. 16–27.

29. Горбань Р. А. Персоналістичне визначення історії Чеславом Станіславом Бартніком / Р. А. Горбань // Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 3–4 (161–162) / гол. ред. В. В. Лях. – К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2017. – С. 65–76.

30. Gorban R. Problematiques of American Personalism / Richard Gorban // The scientific method (Warszawa, Poland). – 2018. – № 15. – Vol. 1. – P. 11–15.

31. Gorban R. Interpretacja fenomenu pracy przez personalistów francuskich w kontekście kryzysu cywilizacyjnego / Richard Gorban // Seminare. Poszukiwania naukowe (Kraków, Poland). – Т. 39. – № 2. – 2018. – S. 45–56.

32. Горбань Р. А. Персоналізм як дослідницька проблема (в аспекті розгляду філософсько-релігійної специфіки персоналістичного вчення Ч. С. Бартніка) / Р. А. Горбань // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. Вип. 16. – Л.: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2018. – С. 22–30.

Матеріали й тези наукових конференцій

1. Горбань Р. А. Культурно-етнічні засади комюнаторного персоналізму Миколи Бердяєва / Р. А. Горбань // Сучасна політична нація: Духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку: Матеріали XIV науково-практичної конференції (м. Київ, 15 травня 2014 р.) / упоряд. Т. В. Привалко. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2014. – С. 105–107.

2. Горбань Р. А. Етнокультурні джерела релігійного екзистенціалізму Миколи Бердяєва / Р. А. Горбань // «Релігієзнавство в Київському університеті: Інституційний та персональний виміри». До 55-ї річниці кафедри релігієзнавства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 вересня 2014 р.) / редкол. А. Є. Конверський та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – С. 43–47.

3. Горбань Р. А. Філософія персоналізму в умовах сучасної кризи / Р. А. Горбань // Суспільні науки сьогодні: Постулати минулого і сучасні теорії: Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 4–5 листопада 2016 р.). – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2016. – С. 95–101.

4. Горбань Р. А. Чеслав Станіслав Бартнік про зародження ідеї особи в греко-римській філософській думці та початки формування персоналістичної терміносистеми / Р. А. Горбань // Пріоритетні завдання і стратегії розвитку суспільних наук: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23–24 грудня 2016 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – С. 17–20.

5. Горбань Р. А. Персоналістична ангелологія Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Розвиток суспільних наук: Європейські практики та національні перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23–24 грудня 2016 р.). – Л.: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. – С. 16–21.

6. Горбань Р. А. Персоналістична концепція теології Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // «Релігія, релігійність, філософія і гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: національний і міжнародний аспекти»: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Монреаль, 29–30 грудня 2016 р.): Збірник наукових праць. – Монреаль (Канада): СРМ «ASF», 2016. – С. 30–33.

7. Горбань Р. А. Персоналістична герменевтика Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Таврійські історичні наукові читання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 січня 2017 р.). – Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. – С. 125–129.

8. Горбань Р. А. Вимір людської особи у філософсько-богословській думці Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3–4 лютого 2017 р.). – К.: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 65–68.

9. Горбань Р. А. Структура особи в персоналізмі Ч. С. Бартніка / Р. А. Горбань // Людина, суспільство, політика: Актуальні виклики сучасності: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 24–25 лютого 2017 р.) / за заг. ред. д. політ. н., проф. Д. В. Яковлева. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 150–154.

10. Горбань Р. А. Чеслав Станіслав Бартнік про формування поняття «особа» в християнській думці / Р. А. Горбань // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24–25 березня 2017 р.). – Л.: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. – С. 26–30.

11. Горбань Р. А. Інтерпретація Чеславом Станіславом Бартніком дійсності у світлі особи / Р. А. Горбань // Філософія. Людина. Сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького університету (м. Вінниця, 4-5 квітня 2017 р.): Тези доповідей / за заг. ред. Р. О. Додонова. – Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2017. – С. 170–173.

12. Горбань Р. А. Поняття «існування» в персоналістичному вченні Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Пріоритети розвитку суспільних наук у ХХІ столітті: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–8 квітня 2017 р.). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 32–36.

13. Горбань Р. А. Американський персоналізм в інтерпретації представників Люблінської школи Ч. С. Бартніка і Б. З. Гацки / Р. А. Горбань // Міжнародна науково-практична конференція «Богословські, філософські, економічні та освітні аспекти реформаційних процесів в Європі: минуле і сьогодення» (м. Буча Київської області, 19–20 квітня 2017 р.) // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2017. – №2 (9). – С. 69–70.

14. Горбань Р. А. Спільнота у персоналістичному вченні Ч. С. Бартніка у контексті протестантського богослов'я / Р. А. Горбань // Суспільні детермінанти взаємодій у міжконфесійному просторі України: теорія та практика (до 500-річчя Реформації): Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції (м. Чернівці, 18–19 травня 2017 р.) / за заг. ред. В. І. Докаша. – Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2017. – С. 84–89.

15. Горбань Р. А. Діалектика взаємозв'язків людської особи та Особи Божої у філософсько-релігійній концепції особи Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Суспільні науки: Напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21–22 липня 2017 р.). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 45–49.

16. Горбань Р. А. Актуалізація особи у структурі буття з персоналістичного погляду Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8–9 вересня 2017 р.). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. – С. 48–52.

17. Горбань Р. А. Співвідношення культури і релігії з персоналістичного погляду Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // Роль суспільних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15–16 вересня 2017 р.). – Дніпро: НО «Відкрите суспільство», 2017. – С. 73–76.

18. Горбань Р. А. Персоналістичний підхід у розумінні історичного процесу Чеславом Станіславом Бартніком / Р. А. Горбань // Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18–19 серпня 2017 р.). – К.: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 58–62.

19. Горбань Р. А. Погляд Ч. С. Бартніка на вироблення дефініції «особа» / Р. А. Горбань // Суспільні науки та сучасність: Актуальні питання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 серпня 2017 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. – С. 18–23.

20. Горбань Р. А. Форми спільнотного існування в персоналістичній концепції суспільства Чеслава Станіслава Бартніка / Р. А. Горбань // International research and practice conference «Modern methods, innovations and operational experience in the field

of social sciences»: Conference proceedings (Lublin, Republic of Poland, October 20–21, 2017). – Lublin (Poland): Izdevnieciba «Baltija Publishing». – P. 206–209.

21. Горбань Р. А. Микола Бердяєв і Жак Марітен про конфлікт християнства і гуманізму та шляхи вирішення цивілізаційної кризи / Р. А. Горбань // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Монреаль, 30–31 грудня 2017 р.): Збірник наукових праць. – Монреаль (Канада): СРМ «ASF», 2017. – С. 23–28.

АНОТАЦІЯ

Горбань Р. А. Персоналізм Ч. С. Бартніка: різноаспектний філософсько-релігійний дискурс буття особи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2018.

Дисертація є першою в українському і польському релігієзнавстві комплексною розвідкою персоналізму Ч. С. Бартніка як концептуальної, внутрішньо організованої цілісності філософських і релігійних поглядів католицького мислителя, зумовлених філософсько-богословським розумінням і тлумаченням феномена особи в індивідуальному, спільнотному, трансцендентальному вимірах її буття. У дисертації доведено, що польський філософ на засадах християнського вчення побудував актуальну філософсько-релігійну систему персоналізму, в якій аксіальною й аксіологічною категорією є «особа» та ключового значення набувають міжособові зв'язки-відношення (*relatio*), якими зумовлене як буття Всесвіту, так і буття особи (Божої, людської, ангельської). У бартніковій інтерпретації особа виступає центром трансцендентної й іманентної дійсності, в особі вся дійсність отримує свою цілеспрямованість і сенс, йдучи до свого звершення в досконалості буття, тому різноаспектний філософсько-релігійний дискурс Бартніка в дисертаційному дослідженні визначено терміном «особоцентричний», що виокремлює новаторство польського філософа як представника християнського персоналізму.

Ключові слова: персоналізм, особа, особоцентричний дискурс, філософсько-релігійний дискурс, спільнотна особа, особові зв'язки-відношення (*relatio*), теологія, персоналістична герменевтика, тринітарна особа Божа, концепція особи, буття особи, християнство, філософія особи як аксіологічного зв'язуючого центру буття.

АННОТАЦИЯ

Горбань Р. А. Персонализм Ч. С. Бартника: разноаспектный философско-религиозный дискурс бытия особы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины. – Киев, 2018.

Диссертация является первым в украинском и польском религиоведении комплексным исследованием персонализма Ч. С. Бартника как концептуальной, внутренне организованной целостности философских и религиозных взглядов католического мыслителя, обусловленных философско-богословским пониманием и трактовкой феномена особы в индивидуальном, коллективном, трансцендентальном измерениях её бытия. В диссертации доказано, что польский философ на основе христианского учения построил актуальную философско-религиозную систему персонализма, в которой аксиальной и аксиологической категорией является «особа» и ключевое значение приобретают межличностные связи-отношения (*relatio*), которыми обусловлено как бытие Вселенной, так и бытие особы (Божьей, человеческой, ангельской). В интерпретации Бартника особа выступает центром трансцендентной и имманентной действительности, в особе вся действительность обретает свою целеустремлённость и смысл, идя к своему свершению в совершенстве бытия, поэтому разноаспектный философско-религиозный дискурс Бартника в диссертации определён термином «особоцентричный», выделяющим новаторство польского философа как представителя христианского персонализма.

Ключевые слова: персонализм, особа, особоцентричный дискурс, философско-религиозный дискурс, коллективная особа, межличностные связи-отношения (*relatio*), теология, персоналистическая герменевтика, тринитарная особа Бога, концепция особы, бытие особы, христианство, философия особы как аксиологического связующего центра бытия.

ANNOTATION

Gorban R. A. Personalism by Czeslaw Stanislaw Bartnik: Multifaceted Philosophical and Religious Discourse on Existence of Personality. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 09.00.11 *Religious Studies*. – H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The thesis is the first comprehensive research in Ukrainian and Polish scientific religious studies into Personalism by C. S. Bartnik, as a conceptual, internally arranged consistency of philosophical and religious views of the Catholic thinker, derived from philosophical and theological understanding and interpretation of the personality phenomenon in the individual, social and transcendental dimensions of his being. It is proved that the Polish philosopher, based on the Christian doctrine, has established an important philosophical and religious system of Personalism, in which *a person* is the axial and axiological category, while the interpersonal relationships (*relatio*), that determine both the existence of the Universe and beingness of a personality (either God's, human, or angelic), are of crucial significance. A person, according to Bartnik, is the centre of transcendental and immanent reality. The entire reality draws its purposefulness and sense from a person, progressing towards impeccable existence. Consequently, Bartnik's multifaceted philosophical and religious discourse is defined by the term *person-*

centric in this thesis, which highlights innovativeness of the Polish philosopher as a representative of Christian Personalism.

The personalistic system of views of the Catholic philosopher is represented in the cultural and historical context of the development of personalistic thought; therefore, the author carries out a cultural and historical review of the national personalistic systems that appeared in the philosophical culture in the late 19th and first half of the 20th century. The genesis of the Ukrainian personalistic discourse in the ethno-religious aspect and the specifics of the development of Polish Personalism are highlighted, in particular.

The structural components of Bartnik's Personalism as a multifaceted philosophical and religious discourse of a person's existence are found out, organized and profoundly analysed in the thesis: 1) a consistently developed concept of a person, which outlines the individual, social and transcendental dimensions of personal existence, as well as the structure of a person; the person realizes himself in the world, using its components; 2) personalistic interpretation of existence, world, society, history and culture; 3) rethinking of the main sections of Christian theology within system Personalism; 4) hermeneutics, in which the fundamental basis of understanding and interpretation of existence is not intellect but a person. Based on the analysis of these structural components, the definition *personal philosophy as an axiological linking centre of existence* is coined to define the personalistic philosophy of Bartnik, which conveys a significant difference from the philosophy of K. Wojtyła; its essence is defined in the definition offered by P. Yarotskyi, *the philosophy of a man as a personality*.

In the philosophical discourse of Bartnik's Personalism, the following aspects of reality are substantiated, such as existence, the world, society, history and culture through their connection with the phenomenon of the person as a universal category of cognition, which helps reveal their content. Hence, the core idea of the concept of history is defined, in which the person is a scheme and category of history and history is a universal model of human existence. The originality of the concept of culture as a metaphor of the Tree of Life is emphasized. It reveals the essence of culture, firstly, as a harmonious phenomenon aimed at growth, development and revival; secondly, as the personification of the transcendent-immanent integrity of the personal world (either human, angelic, or God's) in its relationships (relation), as the one that bears fruit, namely, all the cultural achievements of humankind.

The author reveals the conceptual basis for the theological discourse of Bartnik's Personalism, which is the category of a person as a methodological, epistemological and hermeneutic principle, which determines the structure of the universe and gives grounds for considering it in the perspective of an individual or a community of people. He proves that the philosopher's attempt to explain the Christian doctrine in the aspect of its key spheres in the language of Personalism, rather than distorting the orthodox content, is the democratization of dogma, not in the sense of simplifying it, but in terms of modernizing it in accordance with the mentality of the post-industrial epoch and represents a new model of scientific theological discourse.

It is proved that: hermeneutics, developed by the Catholic philosopher-personalist, is aimed at revealing personal reality as the way that allows us to understand the system of signs of the personal world. It is found out that the personalistic hermeneutics by Bartnik,

in which the fundamental basis of understanding and interpretation of existence is not intellect, but the person that extends the boundaries of traditional hermeneutics.

Key words: Personalism, person, person-centric discourse, philosophical and religious discourse, community person, personal relationships (relatio), theology, personalistic hermeneutics, Trinitarian Personality of God, concept of a personality, personal existence, Christianity, philosophy of a person as an axiological centre of existence.

Підписано до друку 03.08.2018 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman». Друк лазерний.
Ум. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. № 76.

Видавець: ПП Маргітич О. І.
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 001433 від 29.11.2006 р.

Віддруковано у друкарні ПП Маргітича О. І.
76495, м. Івано-Франківськ, с. Хриплин, вул. Грабова, 5.
Тел.: (096) 606 14 00, (0342) 74-20-03.

